

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

**Proces odebrání dítěte z rodiny z pohledu
sociálního pracovníka**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Libor Beránek

Vypracovala:

Bc. Petra Pleváková

Brno 2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Petra PLEVÁKOVÁ**
Osobní číslo: **H108525**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Proces odebrání dítěte z rodiny z pohledu sociálního pracovníka**

Zásady pro vypracování:

Cílem práce je zjistit, co vede sociální pracovníky ke kroku odebrání dítěte z rodiny. Teoretická část se zaměřuje na rodinu jako takovou, její funkce, resp. disfunkce a hodnocení, na sociálně právní ochranu dětí a postup soudu v opatrovnickém řízení. Popisuje proces vedoucí k odebrání dítěte z rodiny a kompetence a osobnost sociálního pracovníka vykonávajícího sociálně právní ochranu dětí. Praktická část je zaměřena na skutečnosti, které vedou k odebrání dítěte, zpracované kvalitativní výzkumnou metodou.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. Matějček, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1998. Matoušek. Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Sociologické nakladatelství (SLON), Praha. 2003 Matoušek Oldřich, Kodymová Pavla, Kolářková Jana. *Sociální práce v praxi*. 2. Vydání. Praha:portál 2005,2010 Matoušek Oldřich, Pazlarová Hana, *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*, vyd. I., Praha:portál, 2010 Musil, L. 2004. *Dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: Marek Zeman Mühlpachr Pavel, *Sociopatologie*. Masarykova univerzita. 2008. Procházka, Miroslav. *Sociální pedagogika*, Grada Publishing, a.s., 1. Vydání, 2012 Šedivý, V. *Sociální komunikace*, vydavatel: Mendlova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno, vydání první 2009. Vymětal Štěpán, *Krizová komunikace a komunikace rizika*, Grada Publishing, a.s, vydání 1., 2009 Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí Zákon č. 94/1963 Sb. o rodině Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Libor Beránek

Institut mezioborových studií

Datum zadání diplomové práce:

30. listopadu 2010

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2012

V Brně dne 30. listopadu 2010

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Petra Pleváková

V Brně dne 20.3. 2013

.....
Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací;

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užití-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlíží k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

Poděkování

Děkuji panu Mgr. Liborovi Beránkovi za vstřícný přístup během konzultací a za užitečnou a podnětnou metodickou pomoc při zpracování mé diplomové práce.

Petra Pleváková

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá tématem: Proces odebrání dítěte z rodiny z pohledu sociálního pracovníka. Cílem práce je poskytnout reálný pohled na celý proces práce s rodinou, který nakonec vyústí v odejmutí dítěte. Teoretická část pojednává o rodině, jejích funkcích, sociální práci s rodinou a její hodnocení. Zaměřuje se na sociální pracovníky v kontextu sociálně právní ochrany dětí. Popisuje konkrétní kroky v procesu odejmutí dítěte z péče rodičů. Věnuje se postupu soudu a možnostem následné péče o děti v České republice. Praktická část nalézám prostřednictvím zpracovaných případových studií odpověď na výzkumnou otázku: „Do jaké míry musí být dítě ohroženo, aby sociální pracovník orgánu sociálně právní ochrany dětí přistoupil k podání návrhu na předběžné opatření?“

Klíčová slova:

rodina, dítě, sociálně právní ochrana dětí, sociální pracovník, předběžné opatření

Abstract

The topic of the final work is: The process of removing a child from a family from the perspective of a social worker. The aim is to provide a realistic view of the entire process of working with the family, which ultimately results in the removal of the child. The theoretical part is about the family, its functions, social work with the family and its evaluation. It focuses on the social workers in the context of social and legal protection of children. It describes specific steps in the process of removing a child from parental care. The work describes the court's procedure and after-care options for children in the Czech Republic. The practical part finds through case studies answer the research question: "To what extent must be the child at risk, that the social worker of social-legal protection of children submits an application for preliminary injunction?"

Keywords:

family, child, social-legal protection of the children, social worker, preliminary injunction

Obsah

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	10
1. Rodina	11
1.1. Pojem rodina a její funkce	11
1.2. Sociální práce s rodinou	12
1.3. Hodnocení funkčnosti rodiny	13
2. Sociálně - právní ochrana dětí.....	15
2.1. Definice pojmu	15
2.2. Činnost orgánu sociálně právní ochrany dětí	16
2.3. Sociální pracovník OSPOD	19
2.3.1. Osobnostní předpoklady.....	19
2.3.2. Požadavky na vzdělání	20
2.3.3. Etika v sociální práci	20
2.3.4. Problematika moci v rukou sociálního pracovníka	22
3. Postup soudu v opatrovnickém řízení	25
3.1. Průběh řízení.....	25
3.2. Předběžná opatření	25
4. Proces směřující k odnětí dítěte	28
4.1. Podnět k orgánu sociálně právní ochrany dětí	28
4.2. Hodnocení rodiny	29
4.2.1. Hodnocení rizika v rodině zanedbávající, případně týrající děti.....	31

4.3.	Realizace odebrání dítěte	33
4.4.	Komunikace během výkonu rozhodnutí	35
4.5.	Následná péče	36
4.5.1.	Ústavní výchova	37
4.5.2.	Náhradní rodinná péče	37
5.	Vztah sociální pedagogiky k sociální práci	39
	PRAKTICKÁ ČÁST	40
6.	Metodologie	41
6.1.	Cíl výzkumu	41
6.2.	Metodologie výzkumu	42
6.3.	Rozhodnutí o technice sběru dat a volba případu	42
6.4.	Popis vlastního zkoumání	43
7.	Analýza a interpretace dat	44
7.1.	Analýza případů	44
7.2.	Shrnutí výzkumu	63
	ZÁVĚR:	65
	KRITICKÁ REFLEXE	66
	SEZNAM LITERATURY	67
	SEZNAM PŘÍLOH	69

ÚVOD

Rodina by měla být místem, kde se člověk cítí bezpečně, kde má své útočiště, jistotu a zázemí. Každé dítě má právo vyrůstat v harmonickém rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění. Ne každé dítě však takové štěstí má. Existuje spousta dětí, o kterých lze opravdu jen těžko říct, že mají šťastné dětství. Mnoho dětí je ohroženo na svém zdraví, zdárném vývoji nebo dokonce životě lhostejným či negativním chováním rodičů, popřípadě dalších členů rodiny. Děti mohou být poškozovány necitlivým a bezohledným chováním blízkých lidí nebo mohou být využívány k uspokojování jejich vlastních potřeb a zájmů.

V životě každé rodiny může dojít k vážným problémům či složitým životním situacím jako je např. postižení dítěte, těžká nemoc či úmrtí rodičů, problematický rozvod, příchod nového partnera do rodiny, sociální nouze, chudoba, narození nechtěného dítěte.....Některé rodiny krizovou či dlouhodobě nepříznivou situaci zvládnou samy či s pomocí příbuzných, přátel a odborných služeb, některé potřebují pomoc a péči státních orgánů (Motejl, 2007).

S problematikou ohrožených dětí se setkávám v rámci výkonu své profese sociálního pracovníka na orgánu sociálně právní ochrany dětí. Prvotním motivem, proč jsem se rozhodla napsat svou diplomovou práci na toto téma, je má vlastní zkušenost. Téma ohrožených a následně odebraných dětí poutá zájem veřejnosti. Pohled na problematiku, který je prezentován médií, bývá často zkreslený a jednostranný. Pracovník je ve většině případů označován za toho špatného, snad i viníka, co vzal rodičům dítě. I pro něj to však nejsou snadná rozhodnutí a stojí za tím spousta práce a úsilí. Rozhodnutí o tom, zda dítě v rodině ponechat či přistoupit k jeho odebrání, považuji za jednu z nejsložitějších a nejnáročnějších oblastí své profese. Domnívám se, že společnost si někdy ani neuvědomuje, jak je to nelehká práce. Prostřednictvím své studie chci přiblížit čtenářům proces práce s rodinou, který končí tím, že je dítě rodičům odňato. Cílem práce je zjistit, jak vysoká musí být míra ohrožení dítěte, aby sociální pracovník sociálně právní ochrany dětí přistoupil k podání návrhu na jeho odebrání z rodiny.

Přesto, že se jedná o závažné téma, které nezvratně a zásadně ovlivňuje životy rodin a jejich dětí, je tato problematika v odborné literatuře nedostatečně zpracována. I to je důvod, proč jsem se rozhodla s využitím vlastních pracovních zkušeností napsat tuto diplomovou práci. K jejímu zpracování jsem našla teoretické zázemí v platných právních předpisech ČR,

odborných publikacích a internetu. Přeji si, aby má práce přispěla k rozšíření povědomí o složitosti a náročnosti celého procesu a přinesla čtenáři reálný pohled na daný problém.

Má diplomová práce je rozdělena na teoretickou a empirickou část.

V teoretické části obecně pojednávám o rodině, jejích funkcích, hodnocení a vlastní sociální práci s rodinou. V navazující kapitole s ohledem na cíl práce definuji pojem sociálně - právní ochrany dětí a její činnost. Zásadní část této kapitoly se věnuje samotnému sociálnímu pracovníkovi, nárokům, které jsou na něj kladeny v podobě osobnostních a vzdělanostních předpokladů, etice a nebezpečí moci, kterou má ve svých rukou. Krátce se věnuji postupu soudu v opatrovnickém řízení, který je nutné zmínit z důvodu jeho kompetencí. Ústřední kapitola je věnována samotnému procesu směřujícímu k odnětí dítěte, který začíná podnětem k orgánu sociálně - právní ochrany dětí, pokračuje posouzením a zhodnocením rizika v rodině a vyústí realizací odebrání dítěte. Pro dokreslení krátce zmiňuji možnosti následné péče o děti mimo vlastní rodinu v České republice.

Empirická část mé práce je zaměřena na rozbor vybraných kazuistik, který má za cíl zodpovědět položenou výzkumnou otázku, která zní: „Do jaké míry musí být dítě ohroženo, aby sociální pracovník orgánu sociálně – právní ochrany dětí přistoupil k podání návrhu na vydání předběžného opatření?“ Pomocí kvalitativní výzkumné metody, technikou případové studie, pracuji s konkrétními případy. Po jejich zpracování interpretuji výsledky ve zhodnocení výzkumu.

TEORETICKÁ ČÁST

1. RODINA

V první kapitole pojednávám o rodině jako takové, seznamuji čtenáře s jejími funkcemi a popisuji druhy dysfunkčních rodin. Zabývám se sociální prací s rodinou a jejím hodnocením.

1.1. POJEM RODINA A JEJÍ FUNKCE

Dodnes používané definice opírající se o příbuzenství, které vznikne sňatkem nebo narozením vlastních dětí, jsou až příliš úzké. V současnosti by bylo v našem typu společnosti přiměřenější než o rodině mluvit o rodinném soužití lidí. Jádrem tohoto soužití, pokud spolu dospělí žijí, je citová vazba mezi nimi. Sňatek, a to ani církevní, nepředstavuje dostatečnou garanci trvalosti soužití. Existují rodinná soužití, v nichž žije jeden dospělý s dítětem nebo s dětmi. Zde je poutem jen rodičovství. Rodičovské pouto je možné pokládat za a priori významnější než partnerství. Biologické rodičovství nejde zrušit, je na rozdíl od partnerského pouta definitivní (Matoušek, 2010).

Rodina je důležitá sociální skupina, která plní řadu funkcí a hlavně uspokojuje potřeby svých členů, poskytuje jim potřebné zázemí a zprostředkovává zkušenosti, které jinde nelze získat. Každý jedinec zde má určitou roli a ta se stává součástí jeho identity. Mezi jednotlivými členy rodiny se pak právě v rámci jejich rolí vytváří rozmanité vztahy, které jsou charakteristické určitým chováním a stylem komunikace. Každá rodina má svůj hodnotový systém, který ovlivňuje chování jejích členů. A pokud je rodina v určitém směru dysfunkční, znamená to, že některé důležité potřeby jejích členů zůstanou neuspokojeny a rodina se pro ně stane spíše zdrojem zátěže (Vágnerová, 2004).

Rodina ve svém přirozeném fungování plní základní funkce. Dle Krause (2008) se jedná o: Biologicko - reprodukční funkci, která patří mezi nejdůležitější, zajišťuje biologickou reprodukci společnosti prostřednictvím rodiny a má tak význam pro společnost jako celek. Sociálně – ekonomickou funkci, jež chápe rodinu jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému společnosti. Její členové se zapojují do výrobní i nevýrobní sféry

v rámci výkonu určitého povolání a současně se rodina sama stává významným spotřebitelem, na němž je značně závislý trh. Poruchy ekonomické funkce se projevují v hmotném nedostatku rodin, což v současnosti někdy bývá důsledkem nezaměstnanosti nebo také zvyšování nákladů. Ochrannou funkci, spočívající v zajišťování životních potřeb nejen dětí, ale všech členů rodiny. Ochranná funkce měla dříve pro život jedince nesmírný význam. Dnes je oslabena působením státních i nestátních institucí, které zabezpečují ochranu těchto jedinců po stránce materiální i života vůbec. Ochrana jednotlivých členů rodiny a jejich celkové zabezpečení je jen otázkou rodinné cti, ale především výrazem humánním a etickým. Sociálně – výchovnou funkci, která učí dítě přizpůsobovat se životu, osvojovat si základní návyky a způsoby chování běžné ve společnosti. Rekreační, relaxační a "zábavnou" funkci, která hovoří o rodině jako také o instituci, která by měla pamatovat na rekreaci, relaxaci a zábavu. Aktivita tohoto typu se týká všech členů rodiny, ale pro děti mají význam největší. Emocionální funkci, jež je pro rodinu zásadní a nezastupitelná. Žádná jiná instituce nedokáže vytvořit podobné a tak potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty.

Matoušek (2010) označuje za rodinu plnící dostatečně svou funkci takový výkon rodičovské role či rolí, který dětem zajišťuje postačující podmínky pro vývoj. To znamená, že rodič naplňuje základní potřeby dítěte a dítě neohrožuje.

I když na formování osobnosti dítěte mají vliv i jiné sociální skupiny, tj. škola, kamarádi apod., rodina má přece jen výsadní postavení. Rodina stojí na počátku a má možnost ovlivňovat vývoj dítěte v jeho nejcitlivějších fázích. Nejpřirozeněji může uspokojovat základní psychické potřeby dítěte a je modelem, který bude dítě ovlivňovat po celý jeho život a kterým bude poměřovat další vztahy, do kterých samo vstoupí (Matějček, 2008).

1.2. SOCIÁLNÍ PRÁCE S RODINOU

Existují tři základní metody sociální práce, a to individuální sociální práce (casework), skupinová sociální práce a komunitní práce. Sociální práce s rodinou se řadí do skupinové, má však svá specifika.

Existují různé formy profesionální práce s rodinou. Matoušek (2003) je vymezuje dvěma krajními polohami. V jednom extrému problém rodiny definuje profesionál, a to velmi závisle

na instituci, ve které pracuje. „*Jako expert a autorita přímo zasahuje do života rodiny, aspiruje na vysokou míru řízení rodinného života. Rodinu vnímá jako málo funkční, případně vnímá některého člena rodiny jako bezprostředně ohroženého působením jiného člena rodiny. Chce objektivně určit, v čem má rodina těžkosti, a chce je řešit správně z hlediska neosobního předpisu.*“ (Matoušek, 2003: 100). V opačném extrému sociální pracovník nechává na rodině, aby problém sama definovala, snaží se rodinu dostat do úlohy experta na její problémy. Sociální pracovník OSPOD v drtivé většině s rodinou pracuje přístupem majícím blízko k prvnímu zmíněnému extrému. Není to ani tak pro to, že by neměl zájem rodinu vést více terapeuticky, ale hlavním důvodem je zejména vysoký počet případů připadajících na jednoho pracovníka, který soustavnou a efektivní práci znemožňuje. Navíc je striktně vázán platnými právními předpisy a jako Damoklův meč se mu nad ramenem houpe vysoká míra odpovědnosti a postihy za jejich případné nedodržení.

Primárním cílem práce sociálních pracovníků při práci s rodinou by mělo být obnovení jejich narušených funkcí především prostřednictvím poradenské a preventivní činnosti. Prioritním zájmem orgánu sociálně právní ochrany dětí má být obnovení narušených funkcí tak, aby rodina dále zůstala zachována ve své původní podobě. Nastane-li situace, kdy všechny dostupné prostředky k nápravě nebyly účinné, a míra narušených funkcí rodiny ohrožuje zdravý vývoj dítěte v míře, která vyžaduje okamžitou změnu výchovného prostředí, je nezbytné přistoupit k nejzávažnějšímu zásahu do rodiny dítěte – odnětí z péče rodičů. Ani v tomto případě sociální práce s rodinou nekončí. Cílem je navrácení dítěte zpět do péče rodičů. Sociální pracovník by měl využít všech zbraní a metod, které sociální práce v plném rozsahu zahrnuje za účelem sanace rodiny (Motejl, 2007).

1.3. HODNOCENÍ FUNKČNOSTI RODINY

Hodnocení rodiny vnímám jako velmi komplikovanou a náročnou část práce sociálního pracovníka. Správné posouzení funkčnosti rodiny vyžaduje přímý a delší kontakt s rodinou a samozřejmě jisté dovednosti, znalosti a zkušenosti pracovníka.

Matoušek (2010) uvádí jednotlivé ukazatele fungování rodiny:

- Kulturní a hodnotová orientace rodiny

- Složení domácnosti či rodiny
- Socioekonomický status, příjmy
- Transgenerační vztahy
- Rodičovský systém, kvalita partnerského vztahu, sourozenecký systém
- Zajištění provozu domácnosti a její udržování
- Společné činnosti
- Komunikace mezi členy domácnosti
- Významné vztahy dospělých a dětí mimo rodinu
- Vztah rodiny k ohroženému dítěti
- Reflexe problému v rodině
- Postoje ke změně

V praxi se často jedná o kumulaci více hledisek a sociální pracovník přichází do kontaktu s tzv. mnohoproblémovou rodinou. Matoušek (2010: 156) ji definuje jako rodinu, „*kteřá má vážné těžkosti ve více sférách svého fungování, jako je bydlení, finance, výchova dětí, partnerské vztahy, vztahy ke členům širší rodiny, vztahy k institucím, konflikty se zákonem, nemoci, závislosti.... Toto označení není nutné považovat za stigmatizující nálepkou – zdůrazňuje komplexní povahu potřeb takto označených rodin.*“ Procházka (2008) v této souvislosti charakterizuje čtyři druhy rodin:

Funkční rodina, kde je zajištěn dobrý a optimální vývoj dítěte a jeho prospěch, event. s přechodnými problémy, se kterými se potýká každý, ale rodina je schopna je řešit. Problémová rodina, kde se vyskytují závažnější poruchy některých nebo všech funkcí, které však vážněji ohrožují rodinný systém či vývoj dítěte. Rodina není vždy schopna řešit problémy vlastními silami a vyžaduje jednorázové či krátkodobé pomoci zvenčí. Dysfunkční rodina je rodina, kde se vyskytují vážné a dlouhodobé poruchy některých nebo všech jejích funkcí, které bezprostředně rodinu jako celek ohrožují. Problémy není schopna rodina zvládnout sama a zásah zvenčí je nezbytný. Otázky spojené s řešením těchto chronických problémů jsou často dilematem spojeným s rozhodnutím, kdy dítě ještě ponechat v rodině a kdy přistoupit k jeho odebrání. Afunkční rodina, kde poruchy jsou takového rázu, že rodina přestává plnit své základní úlohy a dítěti závažným způsobem škodí nebo jej ohrožuje. V takové rodině dochází k týrání, zneužívání a zanedbávání. Jediným možným řešením, jak dítěti prospět, je urychleně jej z rodiny odebrat.

2. SOCIÁLNĚ - PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ

Problematika sociálně právní ochrany je obsáhlá, následující kapitola vypichuje to nejpodstatnější, co má souvislost s cílem práce. Také se zde budu věnovat stěžejnímu dílčímu tématu a přiblížím požadavky jak na profesní, tak na osobní kompetence ke zvládnutí role sociálního pracovníka orgánu sociálně – právní ochrany dětí. Své místo zde má také etika a problematika moci v sociální práci.

2.1. DEFINICE POJMU

Pojem je definován v zákoně č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí (dále jen zákon). Sociálně - právní ochranou dětí se rozumí zejména ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. Předním hlediskem sociálně právní ochrany (dále jen SPOD) je zájem a blaho dítěte. V nejobecnější rovině bývá blaho dítěte vymezeno jako vytváření prostředí přátelského dětem. Čl. 3 Úmluvy o právech dítěte uvádí, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, a že smluvní státy se zavazují zajistit dítěti takovou ochranu a péči, jaká je nezbytná pro jeho blaho. SPOD se zaměřuje na děti, jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti nebo nevykonávají či zneužívají práva z rodičovské zodpovědnosti. Dále na děti, které byly svěřeny do výchovy jiné osoby než rodiče, pokud tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěřeni dítěte do její výchovy. SPOD se také zaměřuje na děti, které vedou zahálčivý nebo nemravný život, opakovaně se dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických osob odpovědných za výchovu dítěte a na děti, na kterých byl spáchán trestný čin.

Motejl (2007) vymezuje sociální práci v rámci výkonu SPOD jako souhrn činností a působení sociálního pracovníka vycházející v důsledku vyhodnocení aktuální těžké situace v rodině dítěte buď z jeho vlastní iniciativy nebo z podnětu dítěte, z podnětu rodičů či třetí osoby. Sociální práce může být zaměřena na dítě samotné nebo jeho rodinu a je poskytována za účelem zamezení působení negativního vlivu na dítě, hlavně pak na obnovení narušených funkcí rodiny. Pomoc a péče sociálního pracovníka se vztahuje nejen na situaci, kdy je dítě ponecháno v původním rodinném prostředí v době řešení složité situace, ale i na situaci, kdy jde o dočasné odnětí dítěte z péče odpovědných osob.

Zákon dává každému právo upozornit orgán sociálně právní ochrany na porušení povinností nebo zneužití práv vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti, na skutečnost, že rodiče nemohou plnit povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, nebo na děti v situacích, jež jsou uvedeny výše. Pokud by zákon uložil tato oznámení jako povinná, zvýšila by se hypotetická možnost odkrýt více případů, kdy je s dětmi zacházeno neadekvátně. I přesto má toto ustanovení dle Novotné (2007) velký význam pro zjišťování porušování práv dětí zejména v rodině, kde s ohledem na rodinné soukromí jen osoby z nejbližšího okolí o takové skutečnosti vědí a obávají se je sdělit, natož zasáhnout. Oprávnění těchto osob nelze považovat za porušování práva rodičů v péči o děti a při jejich výchově, ale je nutno je chápat jako nutný předpoklad pro zamezení hrubého porušování práv dětí, kdy zejména děti nízkého věku nemají možnost se jakkoli bránit (Novotná, Burdová, 2007). Dle ust. § 8 zákona má dítě právo požádat OSPOD o pomoc, a to i bez vědomí rodičů. Pokud je schopno formulovat své vlastní názory, má právo je vyjadřovat při projednávání všech záležitostí, které se ho týkají. Ze zákona vyplývá oznamovací povinnost pro státní orgány, školská a zdravotnická zařízení. Smyslem tohoto ustanovení je předcházet působení nepříznivých vlivů na děti a přijímat včas potřebná a preventivní opatření či zabezpečit odpovídající pomoc zejména dětem zanedbávaným, týraným a zneužívaným (Novotná, Burdová, 2007).

2.2. ČINNOST ORGÁNU SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ

Zákon ukládá SPOD povinnost působit preventivně. Sociální pracovník je povinen vyhledávat děti, na které se sociálně právní ochrana vztahuje, působit na rodiče, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, projednat s rodiči odstranění nedostatků ve výchově dítěte, projednat s dítětem nedostatky v jeho chování. Dále by měl sledovat nepříznivé vlivy působící na děti a zjišťovat příčiny jejich vzniku, činit opatření k omezení působení nepříznivých vlivů na děti. V poradenské rovině pak sociální pracovník OSPOD pomáhá rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě, poskytuje nebo zprostředkovává rodičům poradenství při výchově a vzdělávání dítěte.

Uložení povinnosti

Zákon v ust. § 12 umožňuje sociálnímu pracovníkovi uložit rodičům povinnost navštívit odborné zařízení, když dítě takovou pomoc nezbytně potřebuje a rodiče mu ji nezajistili, ačkoli jim toto bylo ze strany sociálního pracovníka doporučeno. Toto ustanovení může najít uplatnění např. v situaci, kdy se dítě stalo rukojmím rodičů, kteří svými problémy dítě zatěžují a ono je pod velkým psychickým tlakem. Kdy rodiče nejsou schopni reflektovat své sobecké chování a jednání a plnit tak zodpovědně své rodičovské role. Chybí jim sebereflexe a potřebný nadhled v dané situaci. Dá se využít ve chvíli, kdy je samotná intervence od sociálního pracovníka nedostatečná a neúčinná. Povinnost se ukládá ve správním řízení, které se striktně řídí správním řádem. Vydané rozhodnutí lze napadnout opravným prostředkem. A právě v případech, kdy sociální pracovník přistoupí k tomuto direktivnímu kroku, většinou dojde k byrokratické mašinerii a snaha se tak mívá účinkem. I když jsou sociální pracovníci metodicky vedeni k tomu, aby toto ustanovení dostatečně využívali, existuje jen velmi málo případů, kdy uložení povinnosti vedlo ke zlepšení situace dítěte. Podstatou terapie v odborném zařízení je totiž dobrovolnost a motivovanost klienta řešit svou nepříznivou situaci. V těchto případech rodiče většinou terapii odmítají a terapeutická práce pak pozbývá smysl.

Výchovná opatření

Zákon umožňuje OSPOD rozhodnout o několika výchovných opatření. Jedná se o:

- napomenutí dítěte, jeho rodiče
- stanovení dohledu nad dítětem
- uložení omezení dítěti

Veřejný ochránce práv zastává názor, že z platné legislativy vyplývá primární povinnost uložení těchto výchovných opatření právě OSPOD. Skutečností však je, že nikoli výjimečně, OSPOD taková opatření odmítá přijmout a namísto toho vyzývá příslušný soud, aby tato opatření učinil sám (Motejl, 2007). Sociální pracovníci k uložení výchovných opatření opravdu přistupují výjimečně. A to ze dvou hlavních důvodů. Jedním z nich je nedostatek časového prostoru, vydání správního rozhodnutí o výchovném opatření vyžaduje mnoho času a administrativy. Při práci s tak velkým množstvím rodin pak toto nemusí sociální pracovník

považovat za stěžejní a raději deleguje soud. Dalším důvodem je míra autority orgánu, který takové rozhodnutí vydá. Míra výchovného efektu bude zřejmě jiná, pokud udělení výchovného opatření bude předcházet projednání před soudem. Takové nařízení může také narušit důvěrný vztah mezi sociálním pracovníkem a klientem. Dle Kopřivy (1999) je dobré, aby pracovník, který je důvěrníkem klienta, nebyl současně i vykonavatelem úředně svěřené pravomoci. Čím větší je tato pravomoc pracovníka, tím složitější má podmínky pro to, aby se stal klientovým důvěrníkem. Nedirektivní přístup, který je založen na podpoře, aby klient sám došel na řešení svých problémů, je v zásadě účinnější.

Opatření na ochranu dětí

Sociální pracovník má také dle zákona možnost podávat návrhy soudu na omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo pozastavení jejího výkonu, na nařízení ústavní výchovy, na prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy. Jestliže opatření učiněná soudem vedla k nápravě v chování dítěte, v jednání rodičů nebo dalších osob, kteří narušovali řádnou výchovu dítěte, může podat návrh soudu na zrušení těchto opatření. Dále podává soudu podněty k opatřením týkajícím se výchovy dětí.

Všechny tyto kroky sociální pracovník vykonává na základě svého posouzení konkrétní situace, kdy si vytváří svůj názor a volí vhodná řešení. Hlavním zájmem orgánu sociálně právní ochrany dětí je podle Motejla (2007) obnovení narušených funkcí rodiny takovým způsobem, aby rodina zůstala zachována ve své původní podobě. Pokud ale nastane situace, že i přes poradenskou činnost sociálního pracovníka, přes opakovaně prováděná šetření v rodině není možné dosáhnout nápravy, je nezbytné sociální práci s rodinou posílit. Může ale dojít k tomu, že výše uvedené prostředky k nápravě účinné nebyly a míra narušených funkcí v rodině ohrožuje zdravý vývoj dítěte způsobem, který vyžaduje okamžitou změnu výchovného prostředí. Potom je nezbytné přistoupit k nejzávažnějšímu zásahu do rodiny, a tím je odnětí dítěte z péče rodiny. Zákon v § 16 ukládá povinnost použít opatření na ochranu dětí: *„Ocitlo-li se dítě bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny, je obecní úřad obce s rozšířenou působností povinen podat neprodleně návrh soudu na vydání předběžného opatření podle zvláštního právního předpisu“.*

2.3. SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK OSPOD

Je to právě sociální pracovník, který musí posoudit situaci dítěte a rozhodnout na svou vlastní zodpovědnost. Dostává se do velmi zodpovědné role vyhodnotitele, která je stížená i faktem, že absolutní kritéria, jenž by jasně definovala hranici špatného zacházení s dětmi a zároveň by byla nezávislá na době a kultuře, není možné stanovit. Ani zákon nemůže pojmut všechny případy a vymezit detaily, co je a co není špatné zacházení s dětmi (Matoušek, 2005). Z toho logicky vyplývá, že nároky na osobnostní předpoklady a vzdělání těchto lidí, by měly být vysoké.

2.3.1. Osobnostní předpoklady

To, proč se sociální pracovník rozhoduje pro své těžké a zodpovědné povolání, má nejrůznější psychologické příčiny a u každého je tomu jinak. Co člověka vede k tomu, že se zabývá temnými stránkami sociálního života? Co mu umožňuje, aby se každodenně znovu zabýval nešťastnými a sociálně nepřizpůsobenými lidmi? Co ho na této neutěšené stránce života fascinuje? Podle Guggenbühl-Craiga (2010) se musí jednat o „zvláštní druh lidí“. Dle jeho názoru se průměrný „zdravý“ člověk snaží neštěstí a utrpení druhých, pokud se ho právě bezprostředně nedotýká, vyhnout. Jen málokdo chce být denně konfrontován se starostmi jiných lidí, protože každý má dost těch svých. V případě sociálních pracovníků se musí jednat o lidi s velmi specifickou psychologickou strukturou, kteří si jako životní úlohu stanovili vystavovat se denně jedné z velkých polarit lidstva, totiž sociálně přizpůsobený – sociálně selhávající, sociálně úspěšný - sociálně na okraji, sociálně zdravý – sociálně nemocný. Polarit fascinují příslušníky pomáhajících profesí více než ostatní lidi (Guggenbühl-Craig, 2010).

Osobnostní předpoklady v sobě zahrnují morální a charakterové vlastnosti, hodnoty a postoje člověka, který se rozhodl pomáhat. Vše, co je nutné k tomu, aby byl schopen vykonávat svoji práci s nejvyšší mírou empatie, odbornosti a znalosti. Podstatné jsou i dovednosti v péči o sebe sama, vlastní rozvoj a duševní hygiena. Matoušek (2008) považuje za nezbytné, aby sociální pracovník měl řadu předpokladů a dovedností jako např. následující:

- Zdatnost a inteligence
- Důvěryhodnost
- Komunikační dovednosti, včetně zúčastněného naslouchání a empatie.

F. Biestek (in Matoušek, 2008) zformuloval následující principy ve vztahu sociálního

pracovníka s klientem, které jsou až dosud překvapivě vlivné: individualizace, vyjadřování pocitů, empatie, akceptace, nehodnotící postoj, seburčení a diskretnost.

2.3.2. Požadavky na vzdělání

Sociální pracovník, jak jej definuje zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, vykonává sociální šetření, zabezpečuje sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče, sociálně právní poradenství, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti, odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence, depistážní činnost, poskytování krizové intervence, sociální poradenství a sociální rehabilitace. Jedním z předpokladů k výkonu povolání sociálního pracovníka je odborná způsobilost, tou je podle tohoto zákona vyšší odborné vzdělání nebo vysokoškolské vzdělání zaměřené na sociální práci, sociální politiku, sociální pedagogiku, sociální péči, sociálně právní činnost nebo speciální pedagogiku. Sociální pracovník má povinnost dalšího vzdělávání, kterým si obnovuje, upevňuje a doplňuje kvalifikaci. Mezi formy dalšího vzdělávání patří účast v akreditovaných kurzech, účast na školicích akcích nebo odborné stáže v zařízeních sociálních služeb.

Zákon č. 312/2002 Sb. o úřednících územních samosprávných celků stanoví, že sociální pracovník OSPOD musí rovněž složit zkoušku odborné způsobilosti. Zvláštní odborná způsobilost zahrnuje souhrn znalostí a dovedností nezbytných pro výkon činností stanovených prováděcím právním předpisem. Zvláštní odborná způsobilost má obecnou a zvláštní část. Obecná část zahrnuje znalost základů veřejné správy, zvláště obecných principů organizace a činnosti veřejné správy, znalost zákona o obcích, zákona o krajích, zákona o hlavním městě Praze a zákona o správním řízení, a schopnost aplikace těchto znalostí. Zvláštní část zahrnuje znalosti nezbytné k výkonu sociálně právní ochrany dětí.

2.3.3. Etika v sociální práci

Etika se zabývá bližším studiem lidského jednání a rozhodování na základě dobra a zla (Šimek, 1997). V roce 1990 vznikla v České republice Společnost sociálních pracovníků a v roce 1995 vydala etický kodex. Ten obsahuje profesní etické zásady a pravidla etického chování sociálního pracovníka. Je třeba si však uvědomit, že sociální pracovníci často působí v byrokratických organizacích (což je zrovna případ sociálního pracovníka OSPOD) s jasně

definovanými organizačními pravidly. Ty se můžou dostat do konfliktu se zásadami a pravidly etického kodexu, jenž by sociální pracovníci měli aplikovat dle své profesionální úvahy (Matoušek, 2008).

„Sociální práce s jednotlivcem, rodinami, skupinami, komunitami a organizacemi vytváří pro sociálního pracovníka situace, ve kterých musí nejen eticky hodnotit, vybírat možnosti, ale i eticky rozhodovat. Sociální pracovník eticky uvažuje při sociálním šetření, sběru informací, jednáních a při své profesionální činnosti o použití metod sociální práce, o sociálnětechnických opatřeních a administrativně správních postupech z hlediska účelu, účinnosti a důsledků na klientův život (Etický kodex sociálních pracovníků dostupný na <http://sspcr.xf.cz/code.html>)“.

Kodex definuje základní etické problémy: Kdy vstupovat či zasahovat do života občana a jeho rodiny, skupiny či obce. Kterým sociálním případům dát přednost a věnovat čas na dlouhodobé sociálně výchovné působení. Kolik pomoci a péče poskytnout, aby stimulovaly klienta ke změně postojů a k odpovědnému jednání a nevedly k jejich zneužití. Kdy přestat se sociální terapií a poskytováním služeb a dávek sociální pomoci. Při konfliktu zájmu samotného sociálního pracovníka se zájmem klienta (<http://sspcr.xf.cz/code.html>).

Etická dilemata

„Dilematem se rozumí výběr mezi dvěma nebo více nechtěnými možnostmi.“ (Mátel, 2010:109).

Rozhodování o tom, zda navrhnout, aby dítě bylo z rodiny odebráno či nikoliv, je právě etickým dilematem. Sociální pracovník se musí rozhodnout pro jedno řešení z takových alternativ, kdy ani jedno není optimální nebo morálně správné. Na jedné straně vždy stojí možnost ponechat dítě v rodině, kde může být do velké míry ohroženo a proti tomu stojí tolik preferovaná rodina, kde by dítě mělo vyrůstat. Na pomyslnou místičku vah pak musí sociální pracovník skládat jednotlivé argumenty a posuzovat pečlivě všechny aspekty než učiní své konečné rozhodnutí. Klade si otázky jako: Jaké hrozící trauma je pro dítě závažnější: trauma ze špatného zacházení či trauma ze ztráty kontaktu s nejbližšími lidmi spojené se ztrátou domova? Taková dilemata provází určitá nejistota. Sociální pracovník mnohokrát přesně v daném okamžiku neví, mezi čím se rozhoduje. Kde bude dítě vyrůstat? V dětském domově. A jakém? V náhradní rodině. A jaké? A co pak, kam půjde? Bude se mít

kam „vrátit?“ Budou respektovat jeho osobnost a potřeby? Předním hlediskem SPOD má být blaho dítěte. Ale nikde není napsáno, co to přesně znamená. A hlavně, pro každé dítě to může být něco jiného. Rozhodování je velmi obtížné také proto, že odebráním dítěte z rodiny se radikálním způsobem změní a poznamená celý jeho další život. Je to životní výhoda nebo jistý druh znevýhodnění?

Mátel (2010) nabízí systematický postup řešení dilemat s konstatováním, že přesný návod na řešení dilematických situací není možné sociálním pracovníkům nabídnout. Nicméně představuje některé jeho konsekvence:

- 1) *„Identifikace etického dilematu, včetně hodnot a povinností sociální práce, které se ocitli v konfliktu.*
- 2) *Identifikace jednotlivců, skupin nebo organizací, kterých se bude etické rozhodnutí pravděpodobně dotýkat.*
- 3) *Předběžně identifikovat všechny realizované směry konání a následky všech účastníků, včetně potencionálních přínosů a rizik pro každého z nich.*
- 4) *Důkladné prozkoumání důvodů výhod a nevýhod každé z variant s ohledem na etický kodex, platnou legislativu, etické teorie, principy a směrnice, praktické teorie a principy sociální práce a osobní hodnoty.*
- 5) *Konzultování s kolegy a příslušnými odborníky*
- 6) *Samotné rozhodnutí a jeho následné zhodnocení a zdokumentování. (Mátel, 2010:113)“*

2.3.4. Problematika moci v rukou sociálního pracovníka

Podle Webra (1998) se mocí rozumí pravděpodobnost, že jeden činitel bude schopen donutit někoho, aby si počíнал jinak, než by chtěl. Wrong (1968) rozlišuje dva přístupy k nazírání moci: moc jako vlastnictví a moc jako vztah. Moc ve smyslu vlastnictví je obvykle definována jako schopnost kontrolovat ostatní. Vztah sociálního pracovníka a klienta se dá označit za mocenský vztah, sociální pracovník OSPOD má moc instucionálně přidělenou.

Kopřiva (1999) upozorňuje na to, že čím větší má sociální pracovník pravomoc, tím složitější je pro něj vytvořit podmínky pro to, aby se stal klientovým důvěrníkem. Mocenská pozice pracovníka silně ovlivňuje možnosti a způsob poskytování pomoci. Čím větší pravomoc pomáhající má, tím větší je tendence jeho protějšku k odstupu a nedůvěře. Mocenský systém vede k oboustranné manipulaci.

V sociální práci je třeba často jednat proti vůli klienta, který nebývá vždy schopen sám rozeznat, co je pro něj dobré. Za určitých okolností dává zákon sociálnímu pracovníkovi možnost prosazovat opatření, jež se mu zdají správná, i proti vůli klienta (Guggenbühl-Craig, 2010). Každý dobře ví, že někdy člověk ale ani sám neví, co potřebuje. Zeptáte se ho, jestli je mu zima, odpoví, že ne, ale když mu dáte kabát, zjistí, že je to o mnoho lepší než předtím (Kopřiva, 1999). Postup proti vůli klienta vyžaduje přesvědčení. Člověk musí být přesvědčený, že to, co chce, je správné.

Guggenbühl-Craig (2010) poukazuje na to, že všichni, kteří pracují, aby „pomáhali lidem“, jsou v psychologickém pozadí svého konání velmi rozpolcení. Vůči okolí a před vlastním svědomím se sociální pracovník cítí zavázán k tomu, aby měl jako hlavní motiv svého konání ochotu pomáhat. V temné hloubi duše se však zároveň konšeluje opak – nikoli přání pomáhat, ale potěšení spojené s touhou vládnout a zbavit klienta moci. A právě v situacích, kdy musí sociální pracovník jednat proti vůli klienta, lze v hloubi jeho nevědomí objevit velmi důležitý motiv puzení k moci. Pro sociálního pracovníka, který musí provést životně důležité rozhodnutí proti vůli klienta, je proto problém mocenského stínu zásadně důležitý. Autor však dodává, že nikdo nedokáže jednat na základě pouze čistých motivů. Naopak existuje velké nebezpečí, že čím více takový sociální pracovník klame sám sebe, že jedná pouze na základě nezištných motivů, tím více získává mocenský stín navrch a případně ho nutí k velmi sporným rozhodnutím.

Problém mocenského stínu hraje velkou roli také v kolektivním negativním zrcadlení profese sociálního pracovníka. Ten je vnímán jako někdo, kdo se snaží všechno pořádat podle svých omezených, moralistických měřítek, bývá veden potěšením z moci a je uražený a zlý, jestliže tato moc není uznávána. V mnoha filmech a románech je taková postava moralistického, mocichtivého sociálního pracovníka líčena zcela stereotypně: Sociální pracovnice se objeví v deset dopoledne, slídí po bytě a zjistí, že postele ještě nejsou ustlané a nádobí od včerejška je neumyté. Paní domu ještě není oblečená, ale jen v županu začíná svou denní práci. Sociální

pracovnice na základě této kontrolní návštěvy usoudí, že rodina si není schopna dále podržet svěřené dítě. Rodinou vřele milované dítě je odňato, aby bylo umístěno do lepšího prostředí. Názor sociální pracovnice na dotyčnou rodinu není negativní jen proto, že tam panoval nepořádek, ale především proto, že dotyčná paní odmítla její vměšování a nejprve ji ani nechtěla pustit do bytu. Takové snižování moci si sociální pracovnice nechce nechat líbit a dotyčné paní ukáže, kdo je tady pánem (Guggenbühl-Craig, 2010).

3. POSTUP SOUDU V OPATROVNICKÉM ŘÍZENÍ

Účelem této kapitoly je stručně popsat činnost soudu při opatrovnickém řízení. Soud jako jediná instituce může rozhodnout o tom, zda bude dítě z rodiny odebráno. Při své činnosti se musí striktně řídit občanským soudním řádem.

3.1. PRŮBĚH ŘÍZENÍ

Řízení je zahájeno dnem, kdy došel soudu návrh na jeho zahájení. Nejprve soud zkoumá podmínky řízení, tzn., zda je věcně a místně příslušný k rozhodování o dané věci. Opatrovnické řízení je takové, při kterém je nezletilé dítě zastoupeno opatrovníkem, neboť nemá způsobilost k právním úkonům. Z důvodu kolize zájmů nemůže být zastoupeno rodičem, opatrovníka soud ustanoví současně se zahájením řízením zpravidla jím bývá orgán sociálně právní ochrany dětí. Opatrovník má za úkol hájit jeho zájmy. Jednání zahajuje, řídí a končí předseda senátu. Také provádí dokazování. V průběhu dokazování se nejčastěji setkáváme s výsledkem účastníků, svědky, znaleckými posudky zejména z oboru psychologie a psychiatrie, se zprávami OSPOD a jiných právnických osob jako jsou škola, lékař nebo neziskové organizace. Po skončení dokazování každý z účastníků má právo na závěrečnou řeč. Zde účastníci uvedou, čeho se domáhají. Řízení se ukončuje vyhlášením rozhodnutí, který obsahuje výrok, jeho odůvodnění a poučení o opravných prostředcích (zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád).

3.2. PŘEDBĚŽNÁ OPATŘENÍ

Dle ust § 74 o.s.ř. může před zahájením řízení předseda senátu nařídit předběžné opatření, je-li třeba, aby zatímně byly upraveny poměry účastníků, nebo je-li obava, že by výkon soudního rozhodnutí byl ohrožen. Občanský soudní řád stanoví, že předběžné opatření lze nařídit na návrh, ovšem ve věcech, kdy soud může zahájit řízení i bez návrhu, není třeba návrhu ani v tomto případě. Návrh musí obsahovat zákonem dané náležitosti vyličení skutečností o tom, že je třeba, aby byly zatímně upraveny poměry účastníků, nebo že je tu obava, že by výkon soudního rozhodnutí byl ohrožen, vyličení skutečností, které odůvodňují předběžné opatření,

a musí být z něj patrné, jakého předběžného opatření se navrhovatel domáhá. Navrhovatel je povinen připojit k návrhu listiny, jichž se dovolává. O návrhu na nařízení předběžného opatření rozhodne předseda senátu bez slyšení účastníků. V opatrovnických řízeních se setkáváme zpravidla se dvěma druhy předběžného opatření. Jedná se o tzv. rychlé předběžné opatření, o kterém musí být rozhodnuto do 24 hodin od podání návrhu, a předběžné opatření, kterým se např. dítě odevzdává do péče druhého z rodičů anebo do péče toho, koho soud označí a o němž musí rozhodnout ve lhůtě do 7 dnů od podání návrhu.

„Ocitlo-li se nezletilé dítě bez jakékoli péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny, předseda senátu předběžným opatřením nařídí, aby bylo na nezbytně nutnou dobu umístěno ve vhodném prostředí, které v usnesení označí (§ 76a z. č. 99/1963 Sb. občanský soudní řád)“. Situace, kdy se dítě ocitlo bez jakékoliv péče, nejsou ojedinělé. Časté jsou třeba případy, kdy například rodiče odcestují neznámo kam a děti nechají bez jakékoliv péče nebo v péči známých či sousedů s tím, že se brzy vrátí, což se nestane a tyto osoby se o děti už nechtějí starat. V ohrožení života se může dítě ocitnout např. při opuštění narozeného dítěte či dítěte útlého věku a ponechání na lavičce v parku nebo tam, kde k porodu došlo, ale i opuštění a ponechání bez jakékoliv pomoci v bytě, domku nebo případy týrání a zneužívání. I ohrožení nebo narušení příznivého vývoje dětí není výjimečné. Jsou to zejména případy dětí, jejichž rodiče cestují po republice a děti nemohou navštěvovat školu, dítě samo žádá o umístění do dětského domova, protože ho rodiče nutí pracovat na statku a ono se nemůže připravovat do školy, přitom rodiče s pobytem v dětském domově nesouhlasí, nebo ačkoliv se dítě připravuje na budoucí povolání, je nuceno žít díky rodičům v prostředí, které je ohrožuje a narušuje apod. (Novotná, Burdová, 2007).

Takové předběžné opatření může předseda senátu nařídit jen na návrh OSPOD. O návrhu musí soud rozhodnout bezodkladně, nejpozději však do 24 hodin od jeho podání. Předběžné opatření trvá po dobu jednoho měsíce od jeho vykonatelnosti (okamžik vyhlášení, event. vydání). Nebude-li mít soud podklady pro rozhodnutí ve věci samé, může předběžné opatření prodloužit vždy o jeden měsíc tak, aby celková doba nepřesáhla šest měsíců. Rodiče dítěte, OSPOD a opatrovník dítěte mohou kdykoli soudu navrhnout zrušení předběžného opatření. Soud o tomto návrhu rozhoduje bezodkladně, nejpozději do sedmi dnů. Nařídí-li soud předběžné opatření dle § 76a o.s.ř. je toto rozhodnutí vykonatelné okamžikem vyhlášení a dle § 273a o.s.ř. zajistí soud jeho bezodkladný výkon. Při výkonu rozhodnutí týkajícího se dětí se

dodržuje zejména zásada, aby provedení výkonu bylo co nejšetrnější. Způsob, jaký soud při výkonu rozhodnutí zvolí, závisí na konkrétní situaci.

Motejl (2007) ve svém stanovisku kritizuje mimojiné OSPOD za to, že tohoto ustanovení využívá i v případě, kdy by měl být podán návrh na nařízení ústavní výchovy. Uvádí, že ze zákona vyplývají pouze dvě situace, v nichž má OSPOD povinnost k tomuto kroku přistoupit, a to za prvé ocitlo-li se dítě bez jakékoliv péče, a nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny. Podání návrhu na předběžné opatření se tak zřetelně váže pouze na situaci zřejmého, aktuálního, nikoli dlouhodobě existujícího ohrožení dítěte nejzávažnější intenzity. Jde tedy o případy surového zacházení s dětmi rodiči, pohlavního zneužívání a jiné případy vážného ohrožení tělesného nebo duševního vývoje dětí, jestliže dítě není možné umístit ani do péče jiného rodinného příslušníka nebo osoby blízké. O definování „zřejmého“ ohrožení už ve svém stanovisku Ombudsman bohužel nehovoří. A to je právě to nejpodstatnější, co staví sociálního pracovníka do zodpovědné role posuzovatele. Jak pozná sociální pracovník zřejmé ohrožení, pokud ubližovatele přímo nepřistihne tzv. při činu? Má považovat zahájené trestní stíhání za opodstatněný důkaz nevhodného zacházení s dětmi? Nebo má ctít presumpci neviny a nahlížet na stíhaného jako na nevinného? To jsou otázky, na které si sociální pracovník musí najít odpovědi sám v konkrétní situaci.

4. PROCES SMĚŘUJÍCÍ K ODNĚTÍ DÍTĚTE

Cílem této kapitoly je seznámit s celým procesem odebrání dítěte z rodiny z praktického pohledu sociálního pracovníka. Proces začíná podnětem k orgánu sociálně právní ochrany dětí, pokračuje vyhodnocením, vyústí v odnětí dítěte a končí umístěním v jiném prostředí mimo původní rodinu.

4.1. PODNĚT K ORGÁNU SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ

Aby mohl sociální pracovník dítěti v rodině pomoci, musí se o něm dozvědět. Formy podnětu nejsou nijak blíže specifikované, de facto je pracovník povinen reagovat na jakýkoliv náznak poukazující na možné porušování práva dítěte. Ze zákona SPOD vyplývá obecně, že každý je oprávněn upozornit orgán sociálně-právní ochrany na skutečnosti nasvědčující nevhodnému zacházení s dítětem. Oznamovací povinnost jako taková vyplývá z trestního zákoníku a týká se vyloženě podezření ze spáchání trestného činu, tato oznamovací povinnost platí bez výjimky a směřuje k orgánům činným v trestním řízení. Jak jsem zmínila dříve, považuji právě pouhé oprávnění upozornit orgán SPOD za nedostatečné. Ochota lidí angažovat se v takovýchto záležitostech je velmi nízká. Stává se tak, že oznámena je jen velmi malá část případů. Valná většina prošetřovaných případů a práce s rodinou je započata právě na základě oznámení třetích osob:

Osoby fyzické: nejčastěji se jedná o lidi, pohybující se v blízkosti problémové rodiny. Mohou to být sousedé, rodinní příbuzní a další lidé z okolí. Oznámení mohou být anonymní, což představuje pro oznamovatele nedocenitelnou výhodu. Mnohdy totiž oznamovatel přichází s obavami z reakce rodičů, zejména z následné pomsty a agrese a neocitá se tak v pozici tzv. „udavače na sociálce“. Sociální pracovník má povinnost anonymitu respektovat.

Osoby právnické: Školy a školská zařízení jsou povinna oznámit OSPOD skutečnosti, které nasvědčují tomu, že mají ve svém okolí ohrožené dítě, vyplývá to z metodických pokynů MŠMT. Škola v zásadě upozorňuje až na ty případy, kdy např. dítě na sebe svým nevhodným chováním, pozdními příchody, silným zápachem a nepřipraveností výrazně upozorňuje a tím narušuje práci pedagoga. Pokud je dítě tiché a ničím zásadním nenarušuje vyučování, většinou není vnímáno jako „případ pro OSPOD“. Podotýkám však, že se takto nemusí dít paušálně, vycházím jen ze své osobní zkušenosti.

Lékaři a zdravotnická zařízení jsou povinni při ošetřování úrazu dítěte v případě podezření z týrání zajistit zaznamenání úrazu. V tomto záznamu je uvedeno mimo jiné, která osoba dítě doprovázela, zda-li popis zranění odpovídá charakteru zranění či nikoli. Lékaři kontaktují OSPOD poměrně často, zejména ti praktičtí. Hlavním důvodem bývá většinou žádost o intervenci v rodině při nespolupráci v plnění povinného očkování a preventivních prohlídek.

Neziskové organizace působící v ohrožených rodinách mají nejbližší k odhalení špatného zacházení s dítětem a jsou vázáni stejnou oznamovací povinností jako výše uvedené subjekty. Sociální pracovník neziskové organizace se však často dostává do svízelných situací, které bychom mohli nazvat etickými dilematy. Důsledkem pak může být neoznámení závažných skutečností s fatálními následky, i když původní záměr terapeutické práce s rodinou nebyl z hlediska výkonu sociální práce špatný.

Policie České republiky upozorňuje OSPOD na šetřené události s účastí nezletilého dítěte. Nejčastěji jde o upozornění na probíhající domácí násilí v rodině, trestnou činnost páchanou na dětech a zejména trestnou a přestupkovou činnost dětí.

Podnět orgánu sociálně právní ochrany má právo podat i samotné dítě. Na OSPOD se může obrátit s žádostí o pomoc i bez vědomí rodičů.

4.2. HODNOCENÍ RODINY

Poté, co se sociální pracovník na základě předchozího podnětu dozví, že potencionálně existuje dítě, které je ve své rodině ohroženo, přichází na řadu vlastní šetření a posouzení situace. Základním cílem posouzení a hodnocení je stanovit možnosti řešení. Jinak řečeno sociální pracovník získává určité informace o životní situaci klienta, na základě kterých se rozhoduje, jak dále postupovat. Barker (in Navrátil, 2005) vymezuje posouzení jako proces, ve kterém je určován charakter, příčina, vývoj a prognóza problému a v němž jsou dále také analyzovány osobnostní charakteristiky a situace, které s problémem souvisejí. Posouzení chápe jako funkci sociální práce, jejíž podstatou je snaha porozumět problému, jeho příčině, ale i tomu, co může být změněno, aby byl problém minimalizován či odstraněn. Co se týká cíle posouzení, lze říci, že základním cílem posouzení je následně stanovit určité možnosti řešení dané klientovi situace. Jinak řečeno sociální pracovník v rámci svého posouzení

získává určité informace o životní situaci klienta, na základě kterých se rozhoduje, jak dále postupovat (Navrátil, 2005).

Dle Matouška (2010) patří mezi metody využitelné k posouzení rodiny rozhovor týkající se vlastního chování posuzovaného člena rodiny. Rozhovor týkající se chování jiných členů rodiny a fungování rodiny jako celku. Pozorování spontánní interakce rodiny. Dotazníky a testy. Konstrukce genogramu zobrazujícího příbuzenské vztahy mezi členy rodiny. Rozbor dokumentů. K výše vyjmenovaným bych připojila četné a neohlášené návštěvy v rodině, rozhovory se sousedy, spolupráce s dalšími institucemi jako je škola, lékaři, policie, atd.

Musil (2007) hovoří o tzv. kritériu komplexnosti posouzení situace. Zmiňuje se o něm na základě otázky, zda sociální pracovník věnoval dostatečnou pozornost všem aspektům problémové situace a v rámci této otázky pak vyvozuje zmíněné kritérium. Říká, že, aby byla situace posuzována jako komplexní, musí být splněna podmínka, že pomáhající věnoval stejnou pozornost objektivním, sociálním i subjektivním aspektům dané problémové situace. Znamená to, že ke zjištění objektivních aspektů je nezbytné se spolu s klientem zabývat otázkami: Jak situace vypadá? Jaké jsou její příčiny? Jak se bude dále vyvíjet, pokud nedojde ke změně? Sociální aspekty je možné zjistit diskusí o tom, jak by měla situace vypadat, aby byla hodnocena jako „normální“ (například diskuse o tom, zda a nakolik jsou přijatelné tělesné tresty u dětí). A v neposlední řadě ke zjištění subjektivních aspektů problémové situace lze použít otázky ohledně vzájemné důvěry mezi pomáhajícím a klientem.

Hodnocení rodiny je proces, jehož délka je těžce specifikovatelná, závislá na okolnostech. Může se jednat o potřebu posouzení rodiny zaměřené na jeden specifický parametr jejího fungování nebo základní posouzení rodiny zaměřené na akutní rizika pro dítě, příp. pro dospělého, příp. posouzení hloubkové, beroucí v úvahu všechny významné aspekty fungování rodiny. V případech, kdy je podezření na bezprostřední ohrožení dítěte, se v literatuře i legislativě samozřejmě doporučuje doba co nejkratší (Matoušek, 2010). Tyto situace kladou na sociálního pracovníka nároky nejvyšší, neboť je nucen v krátkém časovém úseku, většinou bez komplexních znalostí rodinného prostředí, učinit rozhodnutí, jež bude mít vliv na celý další život ohroženého dítěte.

Na posouzení má vliv také „kultura“ organizace. „Kulturu“ organizace Musil (2004) chápe jako jednu z řady okolností, které ovlivňují přístup pomáhajících pracovníků ke klientům. Příklad vlivu „kultury“ organizace na proces posouzení popisuje na příkladu několika

oddělení péče o dítě, která mají podle stejných zákonů zajišťovat ochranu zájmů dětí. Uvádí, že tato oddělení se mohou například lišit posuzováním v případě přijatelnosti způsobu vedení domácnosti matkami svých klientů. Na některých z těchto pracovišť mohou například pracovníci uvažovat o podání návrhu na umístění dětí do ústavní péče v případě, že v domácnosti je nepořádek a oblečení dětí se zdá být zanedbané. Jinde si tímto návrhem nejsou jisti, ani když v bytě chybí okna a velice opatrně o něm začínají uvažovat až v případě, když děti nechodí již několik měsíců do školy. Je tedy zřejmé, že lidé na různých pracovištích mohou být zvyklí hodnotit stejné způsoby odlišně (Musil, 2004).

Myšlenka objektivního a exaktního posouzení rodiny, nezávislého na posuzovateli, je nedosažitelný ideál. Sociální realita, v níž se sociální pracovníci pohybují, je natolik komplexní, že si nelze přestavit jednu vědeckou teorii, která by ji obsáhla. I kdyby taková teorie vytvořena byla, subjektivní prvek (včetně hodnotové orientace posuzovatele) nebude nikdy možné zcela „vyloučit ze systému“ (Matoušek, 2010). Nicméně si dovoluji podotknout, že bych komplexní a funkční metodiku v tomto směru uvítala. Sociální pracovník musí zjišťovat a interpretovat fakta, jak nejlépe může a nese za ně plnou odpovědnost. Garancí „dostatečně dobrého hodnocení“ mu mohou být konzultace s kolegy v rámci intervize na jednom pracovišti, spolupráce v multiprofesních týmech a supervize.

4.2.1. Hodnocení rizika v rodině zanedbávající, případně týrající děti

Výraz nevhodné zacházení s dítětem používáme jako český ekvivalent anglického výrazu CAN syndrome (child abused and neglect). Stručně řečeno jde o neposkytnutí nutné péče nebo o úmyslné ubližování dítěti, a to zpravidla jeho rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu, které mají dítě v péči. Existuje řada druhů týrání, od fyzického násilí, přes psychické a emocionální zanedbávání až po sexuální a institucionální zneužívání. Mühlpachr (2008) charakterizuje zanedbávání jako rodičovskou nevšímavost vůči základním potřebám dítěte.

Matoušek (2010) specifikuje při hodnocení eventuálního rizika pro děti v rodině několik rizikových faktorů:

Dítě nejčastěji týrá dospělý z rodiny nebo nejbližšího okolí dítěte. Tělesné týrání bývá ventilem psychického napětí rodiče trpícího depresí, úzkostnou poruchou apod. Anomální osobnost rodiče, např. schizoidní, může zhoršovat jeho schopnost vnímat potřeby dítěte

a disponovat ho ke špatnému zacházení s ním. Rizikovým rodičem může být rodič, který byl sám v dětství týrán. Zanedbávání hrozí více u svobodných matek bez dostatečného zázemí, u dospělých trpících duševní nemocí, zejména depresí, schizofrenií, laktační psychózou, u dospělých s organickým postižením mozku či závislých na návykových látkách. Matky zanedbávající děti mívají děti s různými partnery. Obecně představují na straně dospělých riziko osobnostní anomálie, psychické nemoci, závislosti a traumatizace ve vlastním dětství (Matoušek, 2010).

Polansky (in Matoušek, 2010) na základě svých opakovaných studií dospěl k typologii matek, které mají větší sklon k zanedbávání dětí: Apatické matky – typickým rysem chování je pasivita, uzavřenost a absence expresivity, pocity marnosti, ztráta životního smyslu, emocionální znečitlivění, navazování pouze povrchních lidských vztahů, nízká schopnost vypořádat se se změnami. Většina těchto matek má omezené intelektové schopnosti, malé znalosti o výchově dětí, většinou samy v dětství zažily deprivaci. Impulzivní matky – protipól předchozí kategorie vyznačující se neklidem, netrpělivostí, vzpurností, rebelantstvím, agresivitou, prahnutím po vzrušení, sklony k manipulaci s druhými. Mentálně retardované matky, protože mají omezené mentální schopnosti a s tím spojené obtíže se zvládnutím základních úkonů. Samy jsou snadným terčem zneužívání. Pokud je dostupná asistence, existuje naděje, že mohou svou mateřskou roli uspokojivě zvládnout. U depresivních matek dochází k rapidnímu zhoršení péče v relativně krátkém časovém úseku. Nejsou schopné běžných činností, reakce na podněty jsou opožděné, nebo žádné, přetrvává u nich hluboký smutek bez vážné příčiny, ztrácí zájem o sociální kontakty, sebevražedné úmysly. Psychotické matky – vážné duševní onemocnění jiné než deprese.

Matoušek (2010) se dále věnuje rizikovým faktorů na straně dětí: Mezi biologické řadí: nedonošenost, nízká porodní váha, obtížný temperament či jeho nestabilita, chronická nemoc či častá nemocnost, vrozená vada, psychomotorická opožděnost, neobratnost, snížená inteligence, problémový vztah ke stravování nebo zažívací obtíže, pohlaví – děvčata jsou častěji obětí sexuálního zneužívání. Dalšími jsou nechtěné těhotenství, přerušování kontaktu s rodičem na delší dobu, nízké sebehodnocení, závislost na okolí. Také věk je rizikovým faktorem, v tom smyslu, že čím je dítě mladší, tím snadněji se může stát obětí nevhodného zacházení ze strany rodiče.

Absolutní kritéria, která by definovala hranici špatného zacházení s dětmi a byla nezávislá na době a kultuře, není možné stanovit. Ani zákon nemůže do všech detailů vymezit, co je a co

není špatné zacházení s dětmi. Proto tolik záleží na tom, aby posuzující pracovník byl adekvátně vycvičen a měl takové zázemí ve vlastní organizaci, které mu umožní sporné případy konzultovat (Matoušek, 2010).

4.3. REALIZACE ODEBRÁNÍ DÍTĚTE

V okamžiku, kdy sociální pracovník nazná, že dítě je ohroženo na životě i zdraví, musí posoudit, které z možných řešení je pro dítě nejvhodnější. V těchto svých úvahách využije zejména informace, které získal zmapováním rodinné situace dítěte. Jestliže se jedná o situaci, kdy dítě je bezprostředně ohroženo a není možné využít dosavadní informace o rodině, popřípadě o případu nemá sociální pracovník téměř žádné relevantní informace, anebo v rodině se nenachází nikdo, kdo by byl ochoten péči o dítě zajistit, je třeba dítě umístit do jiného bezpečného prostředí.

S ohledem na cíl práce se v této části budu věnovat situaci, kdy je dítě odebíráno z rodiny na základě tzv. „rychlého předběžného opatření“ dle ust. § 76a, které bylo v teoretické rovině popsáno v předchozí kapitole.

O návrhu, který je oprávněn podat pouze OSPOD, musí soud rozhodnout neprodleně, nejpozději do 24 hodin od jeho podání. Pro Městský soud v Brně nejsou tyto návrhy ojedinělé, a tak i jejich realizace je již jakousi zaběhlou rutinou. V minulosti dokonce vykonával agendu tzv. „rychlých předběžných opatření“ jeden vyčleněný soudce. Pokud soud rozhodne o vydání předběžného opatření, předá spis soudnímu vykonavateli a pověří jej výkonem rozhodnutí. Soudce, i když mu to zákon umožňuje, se samotného odebrání dítěte neúčastní, resp. není mi znám žádný takový případ. I když by to jistě bylo přínosné a obohacující pro další rozhodování. Součinnost soudů, orgánu sociálně právní ochrany dětí a dalších institucí upravuje Instrukce Ministerstva spravedlnosti, Ministerstva vnitra, Ministerstva zdravotnictví, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstva práce a sociálních věcí ze dne 5.4.2007 č.j. 142/2007-ODS-Org, kterou se upravuje postup při výkonu soudních rozhodnutí o výchově nezletilých dětí. Stěžejní je spolupráce soudního vykonavatele a orgánu sociálně právní ochrany, zejména s konkrétním sociálním pracovníkem, který má rodinu na starost. Ta však, alespoň v Brně, začíná ještě dříve, než je předběžné opatření vydáno. Existuje nepsaná dohoda, že sociální pracovník telefonicky informuje vykonavatele, jakmile se rozhodne pro podání návrhu. Pracovník soudu tak má

prostor pro to, aby mohl realizaci domluvit s dalšími subjekty a naplánovat. Sociální pracovník poskytne vykonavateli další cenné informace získané na základě spolupráce s rodinou, např. možnost nákazy infekční chorobou, parazity, agresivita rodičů, přítomnost drog, nebezpečných zvířat, nedostupný terén, početná rodina v problematické lokalitě, možná přítomnost zbraní, atd. Soudní vykonavatel pak může o součinnost požádat Policii ČR, Městskou policii nebo Justiční stráž v zajištění účasti při provedení výkonu rozhodnutí. Společně pak domluví den, hodinu a místo realizace. To je zvoleno na základě předpokladu, kde by se dítě mělo zdržovat. Při provádění výkonu rozhodnutí je třeba důsledně dbát ochrany práv a zájmů dítěte. Orgány a osoby účastníci se provádění výkonu rozhodnutí postupují ve vzájemné součinnosti s cílem dosažení vynucení povinnosti uložené soudním rozhodnutím. Zejména působí na povinného, aby se soudnímu rozhodnutí podrobil dobrovolně (http://www.mpsv.cz/files/clanky/7286/Instrukce_142_2007.pdf).

Samotná realizace se nejčastěji děje v bydlíšti dítěte nebo ve škole, pokud ji dítě navštěvuje. Odebrání dítěte ze školy bývá klidnější a pro dítě snesitelnější. Dítěti je vysvětleno, kam pojedete a co se s ním bude v nejbližších dnech dít. Odchází v klidu, v ideálním případě v doprovodu sociálního pracovníka, kterého zná. Za mnohem komplikovanější a vyhrocenější považují realizaci v bydlíšti dítěte. I když i tady může být toto opatření proběhnout v klidu po předchozím informování rodičů, ale to jsou většinou výjimky. Ve valné většině případů vidí děti agresivní reakci rodičů, která je umocněna momentem překvapení a narušením soukromí. Děti tato situace vystresuje, ty mohou plakat a odmítat odejít se sociálním pracovníkem, i když ho dobře znají. Všichni zúčastnění profesionálové mají zájem na tom, aby odebrání proběhlo co nejklidněji a nejrychleji. Již není prostor na polemiku. Musí se snažit přesvědčit rodiče, že ať už budou odnětí dítěte bránit nebo ne, k odebrání bude muset dojít, protože odklad výkonu rozhodnutí není možný. Ve většině případů se dá situace zklidnit a dítě je odňato bez použití dalších prostředků. Před umístěním dítěte do kolektivního zařízení, je nutné absolvovat ještě prohlídku u pediatra.

Sociální pracovník poskytuje soudnímu vykonavateli součinnost. V zásadě má velmi důležitou roli. Vysvětluje dítěti, co se kolem něj děje, kam půjde a co jej v nejbližších okamžicích čeká. A to způsobem, který odpovídá rozumové vyspělosti dítěte. Sociální pracovník musí být vnímavý, rozeznat pocity dítěte, uklidnit ho. Obrovskou výhodou je, pokud dítě tohoto člověka zná a důvěřuje mu. Sociální pracovník také musí komunikovat s rodiči. Ačkoli ve vypjatých situacích je komunikace značně ztížena, mají právo být informováni o tom, kam dítě bude umístěno a zda ho mohou navštívit.

4.4. KOMUNIKACE BĚHEM VÝKONU ROZHODNUTÍ

Sociální pracovník se při odnětí dítěte dostává do komunikačně silně náročných situací. Lidé, se kterými jedná, se ocitají v extrémních životních situacích, kde neplatí běžná komunikační pravidla. Samostatnou a také velmi náročnou oblastí je samotná komunikace a přístup k dětem, které musejí svou rodinu okamžitě opustit.

Každý případ, kdy se realizuje přímé odebrání dítěte z rodiny je specifický. Nelze stanovit obecně platná pravidla, jak s lidmi postiženými touto událostí vždy jednat. Komunikaci je nutno uzpůsobit konkrétním lidem, situaci a prostředí. O to větší klade umění komunikovat vyšší nároky právě na osobnost a schopnosti sociálního pracovníka. Kromě znepokojení může sociální pracovník pociťovat také strach, vnitřní paniku, zlost, vztek, vinu, pochybnosti o vlastním rozhodnutí apod., stejně jako ostatní lidé. Součástí komunikace je nepsaný závazek držet emoce na uzdě. Do hry vstupuje množství situačních a osobnostních faktorů nejen na straně sociálního pracovníka, ale i toho, koho se odebrání bezprostředně dotýká, zejména tedy rodičů a samotných dětí. Sociální pracovník může svým přístupem, způsobem komunikace a volbou slov velmi pomoci, špatně zvoleným přístupem ale i velmi uškodit.

Vymětal (2009) shrnuje základní pravidla pro komunikace s člověkem v krizi, zasaženém mimořádnou událostí, což odebrání dítěte bezpochyby je:

- Pravidlo optimální komunikace znamená udržet v souladu verbální a neverbální stránku sdělení.
- Empatická komunikace, čili projevovat zájem, pochopení, soucit a vnímavost, dávat najevo trpělivost, neskákat do řeči a nenaléhat. Je dobré nebrzdit emocionální projevy zasažených.

- Komunikovat strukturovaně, jasně a jednoznačně, lehce asertivně. *„Asertivita je takový způsob komunikace a jednání, kdy člověk prosazuje přiměřeně a otevřeně své názory, myšlenky, city a postoje, které mohou mít jak pozitivní, tak i negativní podobu (Šedivý, 2009: 11).“*
- Aktivní naslouchání.

Nejnáročnější bývá zpravidla situace, kdy jsou děti odebírány z péče osob, které se na nich dopouštěly násilí, týrání nebo některé z forem zneužívání a zanedbávání. Sociální pracovník musí volit takový způsob komunikace, aby alespoň částečně zmírnil zátěž, která je na dítě kladena. I když je dítě obětí neadekvátního chování ze strany rodičů, tak je má stále nekriticky rádo a může naopak pocítovat vlastní vinu, kterou v něm přizívují sami rodiče tyraní. Výhodou je, pokud dítě sociálního pracovníka zná již z minulosti a má k němu důvěru. I tak musí sociální pracovník k dítěti přistupovat velmi citlivě, měl by mu dát najevo, že je v bezpečí. Vše dítěti srozumitelně vysvětlovat, aby nemělo dojem, že se děje něco za jeho zády a čemu vůbec nerozumí. Nesnažit se dítěti slibovat něco, co je nereálné, např. že se brzy k rodičům vrátí.

Všichni aktéři přítomni u odebírání jako je soudní vykonavatel, příslušníci policie, event. lékař musejí mít na paměti, že tato, i když ve většině případů krátká situace, zůstane po celý život vryta do paměti odebíraného dítěte. Nejedno dítě mi během pravidelných návštěv v dětském domově dokázalo detailně i po letech popsat události tohoto zlomového dne.

4.5. NÁSLEDNÁ PÉČE

Realizací předběžného opatření je nezletilé dítě *„na nezbytně nutnou dobu umístěno ve vhodném prostředí. Vhodným prostředím se rozumí výchovné prostředí u osoby nebo zařízení způsobilého zajistit nezletilému dítěti řádnou péči s ohledem na jeho fyzický a duševní stav, jakož i rozumovou vyspělost a umožnit realizaci případných jiných opatření stanovených předběžným opatřením (§ 76a o.s.ř.)“*. Toto řešení není konečné, soud následně musí rozhodnout ve věci samé. Doba od odebrání dítěte do nařízení jednání a rozhodnutí ve věci samé přináší prostor pro další práci s rodinou. Nutnost následné sociální práce zdůrazňuje Motejl (2007), dle jeho stanoviska má být po odnětí dítěte z péče rodičů vyvinuto veškeré úsilí, aby mohlo být dítě v co nejkratší době navraceno do svého původního prostředí. Mnohdy se ale ani další intenzivní intervencí nepodaří dosáhnout stavu, kdy by dítě vyrůstalo

ve své biologické rodině. Systém v České republice umožňuje dva základní typy náhradní výchovy, které by měly zajistit dítěti klidné a harmonické prostředí. Jedná se o ústavní výchovu a náhradní rodinnou péči.

4.5.1. Ústavní výchova

K nařízení ústavní výchovy soudem a k podání návrhu orgánem sociálně-právní ochrany se přistupuje tehdy, „*jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě anebo také jestliže ze závažných důvodů rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte ji nemohou nebo nechtějí zabezpečit (§ 46 zákona o rodině)*“. Výkon ústavní výchovy je upraven v zákoně č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy. Ústavní výchovu lze vymezit jako umístění dítěte do péče školského zařízení určeného pro výkon ústavní výchovy. Děti od tří let by měly projít diagnostickým pobytem v diagnostickém ústavu. Na základě zpracované komplexní diagnostické zprávy je dítě předáno do dalšího zařízení: dětského domova, dětského domova se školou, výchovného ústavu. Účelem tohoto zařízení je zajišťovat dítěti náhradní výchovnou péči v zájmu jeho zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání. To za podmínek podporujících sebedůvěru dítěte, rozvíjejících citovou stránku jeho osobnosti a umožňujících jeho aktivní účast ve společnosti s ohledem na potřeby odpovídající věku (Motejl, 2007).

4.5.2. Náhradní rodinná péče

Formy náhradní rodinné péče upravené zákonem č. 94/1963 Sb., o rodině jsou: svěřením dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče, pěstounská péče a osvojení.

Jednou z možností, které zákon o rodině upravuje v § 45, je svěřením dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče, o kterém může soud rozhodnout, vyžaduje-li to zájem dítěte a fyzická osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy a se svěřením dítěte souhlasí. Při výběru vhodné osoby dá soud přednost zpravidla příbuznému. V případě svěřením dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče trvá i nadále vyživovací povinnost rodičů k dítěti, přičemž rodiče by měli platit výživné právě k rukám fyzické osoby, které soud svěřil dítě do výchovy (<http://www.mpsv.cz/cs/14501>).

Druhou formou náhradní rodinné péče je svěření dítěte do pěstounské péče (§ 45a - 45d zákona o rodině), do které se svěřují děti, jejichž výchova není u rodičů zajištěna a zájem dítěte takové svěření vyžaduje. Dítě může být svěřeno též do společné pěstounské péče manželů. Pěstoun je povinen o dítě osobně pečovat a při péči o osobu dítěte vykonává přiměřeně práva a povinnosti rodičů. Pěstoun nemá vyživovací povinnost k dítěti a právo zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti má jen v běžných věcech, neboť toto právo nadále náleží rodičům, pokud ovšem nejsou v rodičovské zodpovědnosti omezeni, nebo pokud jí nejsou zbaveni nebo není její výkon pozastaven. Pěstounská péče vzniká rozhodnutím soudu a končí zletilostí dítěte. Specifickou formou je pěstounská péče na přechodnou dobu. Soud může také na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu osobám, které jsou podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí zařazeny do evidence osob vhodných k výkonu pěstounské péče po přechodnou dobu. V těchto případech je soud povinen nejméně jednou za tři měsíce přezkoumat, zda trvají důvody pro svěření dítěte do pěstounské péče a za tím účelem si vyžaduje také zprávy od příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Soud rozhodne o výchově dítěte vždy, odpadnou-li důvody, pro které bylo dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu svěřeno. Pěstounská péče na přechodnou dobu může trvat nejdéle jeden rok (<http://www.mpsv.cz/cs/14501>).

Osvojením vznikají mezi osvojitelem a osvojencem vztahy jako mezi rodiči a dětmi a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele vztahy příbuzenské. Osvojitelé mají při výchově dítěte v plném rozsahu rodičovskou zodpovědnost. Do knihy narození matriky se namísto rodiče na základě pravomocného rozhodnutí soudu o osvojení zapíše osvojitel, popřípadě osvojitelé. Dítě získává osvojením příjmení osvojitele a vztahy k původní rodině, na rozdíl od pěstounské péče, zanikají. K osvojení je třeba souhlasu zákonného zástupce osvojovaného dítěte. Je-li dítě schopno posoudit dosah osvojení, pak je k osvojení třeba také jeho souhlasu. Pokud jsou zákonnými zástupci osvojovaného dítěte jeho rodiče, není třeba jejich souhlasu, jestliže zjevně nemají o dítě zájem. Zákon o rodině rozeznává osvojení zrušitelné a nezrušitelné (<http://www.mpsv.cz/cs/14501>).

5. VZTAH SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY K SOCIÁLNÍ PRÁCI

Sociální pedagogika zkoumá vztahy mezi sociálním prostředím a výchovou, sleduje význam prostředí pro výchovu, problematiku specifických vlivů prostředí a jejich ovlivňování. Sociální práce je obor, který má k sociální pedagogice vůbec nejbližší. Její výrazná blízkost k praxi vede někdy k názoru, že sociální pedagogika je pro sociální práci teoretickou oporou. V nejšířší podobě je vymezována jako obor zabývající se činnostmi, kterými předcházíme nebo jimi upravujeme problémy jedinců a skupin vznikající z konfliktů potřeb jedince a společenských institucí se záměrem zlepšovat kvalitu života (Kraus, Sýkora, 2009).

Dle Krause (2008) sociální pedagogika pojednává o tom, jak optimalizovat a usměrňovat životní situace a procesy, a to s důrazem na vnitřní potenciál jedince a jeho individualitu. Zaměřuje se na každodennost života jedince, na zvládání životních situací bez ohledu na věk, zdůrazňuje ochranu jedince před rizikovými vlivy a podněcuje takové změny v sociálním prostředí, které se snaží uvádět do souladu individuální potřeby a zájmy jedince s možnostmi společnosti.

Sociální pedagogika stejně jako sociální práce je řazena mezi obory, které jsou označovány jako pomáhající profese. Pole působnosti sociálního pedagoga jsou velmi proměnlivá. Sociální pedagogika nemá ani v současnosti dosud jednoznačně vymezen svůj předmět zkoumání. Různí autoři preferují rozličná pojetí. Autor řadí mezi aktuální témata sociální pedagogiky např. vztahy mezi prostředím a výchovou, životní způsob a jeho utváření, životní a výchovné situace, krizové situace a jejich řešení a práce sociálních pedagogů v terénu (Procházka, 2012).

PRAKTICKÁ ČÁST

6. METODOLOGIE

6.1. CÍL VÝZKUMU

Odebrání z péče rodičů je pro dítě zásadní zlomová událost života. I v případě, že si na tuto zkušenost přímo nevzpomíná, jeho život se radikálně změní. O tom, zda bude dítě rodičům odejmuto, sice formálně rozhoduje pouze soud, avšak sociální pracovník má v tomto procesu zásadní a rozhodující úlohu, jak vyplynulo i z teoretické části práce. Zájem veřejnosti o nešťastné osudy dětí je veliký. V médiích poměrně často slycháváme o případech, kdy bylo dítěti ublíženo buďto „bezduvodným“ odebráním nebo naopak ponecháním v rodině, kde bylo vystaveno přímému ohrožení. Neznalý konzument těchto zpráv si pak pokládá otázky, proč se to děje? Proč byl sociální pracovník nevhodně aktivní a dítě odebral z náruče milujícího rodiče z tak nicotných důvodů nebo naopak, proč se k situaci stavěl liknavě, když viděl, že dítě trpí a je trýzněno? Každý případ má svůj vývoj a až s odstupem času můžeme říci, zda jsme se rozhodli správně. Jinými slovy: „po bitvě je každý generál“. Zodpovědnost mají sociální pracovníci. Nikde není jasně stanoveno, kde je hranice neadekvátního chování k dítěti. Rozhodnutí, zda dítě v rodině ponechat či nikoli, je nesmírně obtížné. V daném okamžiku mnohokrát záleží jen na úsudku sociálního pracovníka a jeho vyhodnocení celého případu. Ten se musí velmi často rozhodovat rychle. Není jednoduché stát tváří v tvář tak zásadnímu rozhodnutí a být si jist, že toto řešení je ideální. Praktická část práce navazuje na teoretické poznatky a zaměřuje se na skutečnosti, které vedou k odebrání dítěte z rodiny.

Švaříček, Šedřová (2007) zdůrazňují, že je důležité na začátku stanovit cíle výzkumu a ujasnit si jejich význam. Abychom zvolili správný výběr metody sběru dat, musíme si stanovit cíl práce, a srozumitelně položit výzkumnou otázku. „*Výzkumná otázka vymezuje to, na co chceme znát odpověď v souvislosti s problémem*“ (Hendl, 2004:21).

Moje výzkumná otázka zní:

Do jaké míry musí být dítě ohroženo, aby sociální pracovník sociálně právní ochrany dětí přistoupil k podání návrhu na odebrání dítěte z rodiny?

6.2. METODOLOGIE VÝZKUMU

Metodologie je ve své podstatě cesta, kterou se výzkumník ubírá při získávání informací o vybraném problému. Zvolila jsem kvalitativní výzkumnou strategii. Cílem kvalitativního výzkumu je porozumění, které pak vyžaduje vhléd do co největšího množství dimenzí daného problému (Disman, 2007). K mnou zvolené problematice se kvalitativní metoda výzkumu jeví jako nejvhodnější. Podle Hendla (2008) patří k výhodám tohoto výzkumu to, že můžeme získat podrobný a detailní popis případů, že se nezdržujeme pouze na povrchu, ale vykonáváme celkové porovnání těchto případů. Švaříček a Šed'ová (2007) dále dodávají, že cílem kvalitativní metody je získání detailních a komplexních informací o studovaném jevu. Kvalitativní výzkum se provádí pomocí delšího a intenzivního kontaktu s terénem nebo situací jedince či skupiny jedinců. Jak uvádí Hendl (2008), v kvalitativním výzkumu lze shromažďovat kvalitativní data pomocí dotazování, pozorování a sběru dokumentů.

6.3. ROZHODNUTÍ O TECHNICE SBĚRU DAT A VOLBA PŘÍPADU

Jako nejvhodnější technika sběru dat se zde jeví případová studie. Je to způsob, jak dobře porozumět složitým sociálním jevům. Podle Hendla (2008) je smyslem případové studie detailní studium jednoho případu nebo několika málo případů, kdy výzkumník sbírá velké množství dat od jednoho nebo několika málo jedinců. Zkoumání sociálního jevu probíhá v reálném kontextu za co možná nejpřirozenějších podmínek. Na případ je nahlíženo jako na součást celého systému a ne jako na izolovanou část. Rozkrýváním vztahů mezi součástmi pak dochází k vysvětlování podstaty případu. V případové studii badatel usiluje o komplexní porozumění případu v jeho přirozeném prostředí (Švaříčka Šed'ová, 2007). Dle Basseye *„provádět výzkum pomocí případových studií znamená být doslava tam, kde dochází laicky řečeno k přímé akci, být v centru dění, získávat data a svědectví takzvaně z první ruky (in Švaříček a Šed'ová, 2007: 99).“*

Rozhodujícím krokem výzkumu je volba případu. První možnost pro výzkumníky představuje volba tzv. extrémních (unikátních) případů. Jsou to případy, které vykazují výjimečné charakteristiky a vlastnosti nebo jsou to případy vzácné výskytem či souborem unikátních vlastností. Dalšími možnostmi je naopak volba typických případů, kdy cílem je zachytit tradiční, obvyklé podmínky zkoumaných situací. Jiné možnosti nabízí volba tzv. kritických

případů. Poslední rozsáhlejší schéma představují longitudinální případové studie. Zde se výzkumník zaměřuje na stejný případ ve dvou či více časových horizontech (Švaříček, Šedřová, 2007). Stake (in Hendl, 2008) rozlišuje tři typy případových studií: intrinsitní, instrumentální a kolektivní. Intrinsitní se věnuje případu kvůli němu samotnému. Výzkumník chce poznat právě tento konkrétní případ. Instrumentální případy jsou považovány za obecnější. Výzkumník volí jev, pak vyhledá případ nebo několik případů, které tento jev reprezentují, a podrobně je zkoumá. Kolektivní případová studie znamená hloubkové zkoumání více instrumentálních případů.

Vzhledem k cíli práce jsem zvolila případy, kde bylo s rodinami dlouhodobě pracováno a ve kterých nakonec došlo k odebrání dítěte. Sledovaným jevem v tomto případě je odnětí dítěte. Jedná se o případy vedené na ÚMČ Brno - střed, kde pracuji. Z důvodu větší míry objektivity jsem vybrala případy, které řešili jiní sociální pracovníci. Kritériem výběru případů byla jejich výjimečnost a složitost, kterou uvedli sami sociální pracovníci.

6.4. POPIS VLASTNÍHO ZKOUMÁNÍ

Oslovila jsem kolegy s žádostí o výběr případu související s vybraným tématem. Všechny použité kazuistiky jsou případy řešené na jednom odboru sociálně právní ochrany dětí v letech 2008 – 2012. Jako podklad zkoumání mi posloužily spisové dokumentace, které mapují vlastní práci s rodinou (záznamy o šetření v rodině, pohovory s rodiči, dětmi, dalšími příbuznými, sousedy), spolupráci s dalšími institucemi (policie, soudy, státní zastupitelství, školy, zdravotnická zařízení, neziskové orgnizace) a obsahují další dokumenty jako např. vypracované znalecké posudky.

7. ANALÝZA A INTERPRETACE DAT

7.1. ANALÝZA PŘÍPADŮ

Každý případ je rozpracován do čtyř částí. Osobní údaje dítěte a rodinná anamnéza seznamuje se základními informacemi o rodině. Vývoj případu popisuje události kontinuálně v čase. V závěrečné výzkumné zprávě zhodnocuji celkovou práci s rodinou a důvody, pro které které v konečném důsledku došlo k odebrání dítěte z rodiny. S ohledem na mlčenlivost, která sociálním pracovníkům vyplývá ze zákona, jsou jména dětí a jejich rodičů smyšlená.

Kazuistika č. 1: Jakub

I. Osobní údaje

JMÉNO:	Jakub
DATUM A MÍSTO NAROZENÍ:	2008, Brno
BYDLIŠTĚ:	Brno

II. Rodinná a osobní anamnéza

MATKA	ROK NAROZENÍ:	1973
	ZAMĚSTNÁNÍ:	naposledy rodičovská dovolená, nyní VTOS
OTEC	ROK NAROZENÍ:	1979
	ZAMĚSTNÁNÍ:	VTOS

SOUROZENCI nevlatní: bratr (1993)

bratr (1994)

sestra (2000) – nezrušitelně osvojena

vlastní: sestra (2003) – nedošlo k popření otcovství

bratr (2011, zemřel 2012)

Spisová dokumentace nezl. dětí je na OSPOD ÚMČ Brno-střed vedena od r. 2010, kdy se rodina přistěhovala do této městské části na základě přidělení obecního bytu. Do té doby neměla rodina stálé bydlení, pobývala převážně po komerčních ubytovnách. Matka porodila celkem šest dětí. Z prvního manželství se narodili dva nejstarší synové a dcera, kterou matka dala k adopci. Z druhého a dosud trvajícího manželství se narodily tři děti, dcera, nezl. Jakub a nejmladší syn, který v květnu 2012 zesnul násilnou smrtí. Matka přerušila se svou původní rodinou kontakty ve svých 17-ti letech, kdy utekla z domu, její děti svou babičku neznají.

Ze spisové dokumentace starších dětí vedené na jiné městské části vyplývá, že byl založen už v r. 1995, kdy bylo nahlášeno dětskou lékařkou podezření ze zanedbání péče o děti a konzumaci alkoholu rodičů. Od té doby byla rodina průběžně sledována. Matka se po opakovaných návštěvách snažila věci napravit. Od r. 2000 však opět v rodině nastaly výrazné problémy, kdy bylo zjištěno, že ve velké míře požívá alkohol zejména manžel matky, proto matka podala návrh na rozvod manželství. V téže době byla s rodinou řešena i její bytová situace a to pro neplacení poplatků za nájem.

Matka byla v minulosti několikrát ve výkonu trestu, o nezl. se neměl v té době kdo postarat. Z tohoto důvodu v roce 2001 byla u obou chlapců starších chlapců nařízena ústavní výchova. Stejně tak byla v roce 2003 dcera krátce po svém narození umístěna v Kojeneckém ústavu. Pokud nebyla matka ve věznici, péči o děti zajišťovala, nad výchovou byl stanoven soudní dohled. Matka je po celou dobu, kdy je veden opatrovnický spis dětí (od r.1995) v evidenci ÚP jako uchazečka o zaměstnání s výjimkou cca 2 měsíců, kdy byla zaměstnána jako uklízečka. Je závislá na sociálních dávkách.

U obou starších chlapců se od dětství projevovaly výchovné problémy, které přešly v protiprávní činnost. Jednalo se zejména o krádeže. V současné době je straší ze synů ve VTOS a mladší je krátce po své zletilosti stíhán na svobodě.

U nezl. dcery se výchovné problémy začaly objevovat již ve 2. třídě Základní školy. Škola upozornila na její nevladatelnost, vulgární vyjadřování, slovní i fyzickou agresivitu vůči dětem. Situace v rodině se rapidně zhoršila v roce 2011, kdy pracovnice OSPOD pojala podezření, že nezl. dcera je matkou nadměrně fyzicky trestána. Situace vyústila v umístění nezletilé v krizovém centru a následným nařízením ústavní výchovy a přeřazením nezletilé do dětského domova, kde je dosud. Podezření na týrání se v tomto případě potvrdilo.

Ani jeden z manželů matky se na výchově dětí výrazně nepodílel, současný manžel byl opakovaně trestán a většinu času strávil ve výkonu trestu odnětí svobody.

Jakub se narodil matce jako v pořadí páté zdravé dítě v poměrně klidné době ustáleného vztahu s druhým manželem. Když městská část obdržela v r. 2010 spisovou dokumentaci starších dětí matky, nebyl spis nezl. Jakuba veden vůbec. V souvislosti s šetřením týrání u starší dcery se sociální pracovnice zaměřila i na mladší dítě žijící s matkou. Dle ošetřující lékařky bylo dítě v pořádku, péče matky bezproblémová. Jakub nikdy nenavštěvoval žádné kolektivní předškolní zařízení a vyrůstal v celodenní péči matky.

III. Vývoj případu

Jakub se narodil do rodiny, která již před jeho příchodem na svět byla v kontaktu s orgánem sociálně - právní ochrany dětí. Sociální pracovnice se na prověřování péče o nezletilého zaměřila zejména v době, kdy pojala podezření na možné týrání starší dcery. Během spolupráce s rodinou neshledala, že by neadekvátní výchovné přístupy směřovala matka i na mladšího syna. Její agrese cílila výlučně na dceru. To bylo také důvodem, proč, když byla v červnu 2011 sestra z rodiny odebrána, zůstal Jakub s matkou. Zintenzivnila se však práce s rodinou zejména ve smyslu opakované kontroly. Sociální pracovnice do rodiny pravidelně neohlášeně docházela v intervalech 14–ti dnů až jednoho měsíce. Matka tuto intervenci snášela špatně. Při prováděných šetřeních se chovala až příliš aktivně dávajíc najevo svou nespokojenost. I když nikdy nebránila vstupu do bytu, byla nepříjemná, celý rozhovor byl propleten jejími ironickými poznámkami. Až divadelně demonstrativně otevírala lednici, aby bylo jasné, že dítě má co k jídlu, Jakuba svlíkala, aniž by k tomu byla vyzvána, aby se pracovnice přesvědčila, že nemá na těle stopy fyzického násilí. Během těchto šetření nebyly shledány žádné velké nedostatky, snad jen v nedokonalém udržování domácnosti. Jednou se stalo, že matka zahlédla sociální pracovníci z balkonu, sama ji přivolala, aby šla dovnitř a přesvědčila se, že je u nich vše v pořádku. V prosinci 2011 se matce narodil nejmladší syn. Péče matky o Jakuba a novorozence byla dle ošetřující dětské lékařky v pořádku.

Městský soud v Brně uznal v případě dcery matku vinnou za zločin týrání svěřené osoby a byla odsouzena k trestu odnětí svobody v délce trvání tří let s odkladem na zkušební dobu pěti let. Státní zástupce se proti tomuto rozsudku odvolal, Krajský soud, který proběhl v květnu 2012, proměnil trest na nepodmíněný v délce trvání dvou let. Nepodmíněné

odsouzení matky za týrání vlastní dcery lze považovat za průlomový okamžik v případě. V době tohoto soudního rozhodnutí žila matka v obecním bytě se svými dvěma nezletilými dětmi, manžel se nacházel ve výkonu trestu odnětí svobody. Týden po vyhlášení odsuzujícího rozsudku sociální pracovnice šetřením zjistila, že nejmladší dítě matky ve věku čtyř měsíců zemřelo. Nezletilý zesnul za nevyjasněných okolností, sociální pracovnice se dozvěděla neoficiální cestou, že dítě zemřelo během noci, rychlou záchrannou službu přivolala matka ráno po uplynutí několika hodin.

Na základě této události přistoupila sociální pracovnice k podání návrhu na vydání předběžného opatření. Návrhu soud vyhověl a nezletilý byl předán do péče dětského centra. (viz Příloha č. 1)

Matka byla v době odebrání nezl. Jakuba přítomna doma. Její projevy byly labilní až hysterické, odmítala nezletilého vydat. Opakovaně se dotazovala, zda si pracovnice myslí, že nezletilého zabila, přísahala, že tak to nebylo. Trvala na tom, že pokud přijde i o Jakuba, zabije sama sebe, také to zabije samotného nezletilého. Po delším rozhovoru se podařilo matku uklidnit a začala spolupracovat. Nezletilému nakonec sama sdělila, že půjde do školky, na cestu mu dala plyšovou hračku a Jakub se začal těšit.

IV. Výzkumná zpráva

S rodinou Jakuba, než z ní byl odebrán, bylo pracováno prakticky 17 let, dávno předtím než se Jakub narodil. Matka, i přes svá opakovaná selhávání, byla podporována v tom, aby se o děti mohla starat sama, ústavní péče u starších dětí však byla nevyhnutelná v době, kdy byla ve výkonu trestu odnětí svobody. Matka neudržovala kontakt s žádnými příbuznými, kteří by byli ochotni přechodně péči o děti zabezpečit. Hlavním problémem v rodině byla kriminální kariéra matky a jejích partnerů. Oba manželé matky byli opakovaně soudně trestáni. Přidruženým problémem pak abúzus alkoholu a s ním spojená nezaměstnanost provázející nedostatečnou finanční zabezpečení a v konečném důsledku nestabilní bytová situace. Jedná se o rodinu, která vykazuje rysy tzv. „dysfunkční rodiny“, kde se vyskytují vážné a dlouhodobé poruchy některých nebo všech jejích funkcí, které bezprostředně rodinu jako celek ohrožují. Problémy není schopna rodina zvládnout sama a zásah zvenčí je nezbytný.

V první fázi spolupráce byla rodině poskytována zejména poradenská činnost a podpora ve snaze o obnovení jejích základních funkcí. Hlavním cílem sociální pracovnice bylo zajistit

péči o děti v jejich přirozeném prostředí, ve vlastní rodině. Podotýkám, že spolupráce byla navázána zejména s matkou, její partneři do fungování domácnosti výrazně nezasahovali. Rodině bylo opakovaně pomáháno se zajišťováním ubytování až se nakonec matce podařilo získat obecní byt.

Ve druhé fázi spolupráce byla stěžejní kontrola, kdy sociální pracovnice pojala podezření na možné týrání Jakubovy starší sestry. Rodinu pravidelně ve spolupráci se školou a dalšími institucemi často kontrolovala. Vše nasvědčovalo tomu, že matka z nějakého důvodu cílila svůj hněv pouze vůči dceři, chování k synovi bylo v pořádku. Týrání dívky se po provedeném šetření policií potvrdilo, dcera byla umístěna v dětském domově. Sociální pracovnice se ocitla v situaci, kdy se musela rozhodnout, jak bude nadále postupovat. Zda ponechat nejmladší dítě v rodině a nebo jej preventivně z rodiny odebrat. Po zvážení všech okolností se rozhodla Jakuba ve výchově matky ponechat. V úvahu vzala zejména to, že matka již vychovala dvě starší děti. Přes všechny problémy měla vždy zájem o své děti. Nikdo nezaznamenal ani náznak neadekvátního chování vůči Jakobovi. Za v tu chvíli dostatečné preventivní opatření považovala sociální pracovnice stanovení duohledu nad výchovou, který svým návrhem u soudu iniciovala.

Když se matce narodil nejmladší syn, sociální pracovnice svou kontrolní činnost ještě zintenzivnila. S rodinou byla v přímém kontaktu v intervalu jednoho týdne a úzce spolupracovala s lékařkou obou dětí. Zdálo se, že se situace uklidnila. Jak se později ukázalo, jen do doby vnesení odsuzujícího rozsudku. **Smrt kojence ve věku čtyř měsíců byla průlomovou událostí na základě které se sociální pracovnice rozhodla užít opatření na ochranu dětí - podat návrh na vydání předběžného opatření.** Dle domněnky sociální pracovnice se nezl. Jakub ocitl v situaci, která jej ohrožovala na životě.

Pro sociální pracovnici zde vyvstává situace, kdy se musela okamžitě rozhodnout na základě znalostí poměrů rodiny.

Které skutečnosti vedly k odebrání:

- nejasné okolnosti úmrtí kojence.
- domněnka, že mladšímu dítěti mohla ublížit matka a pro další dítě to znamená rálné ohrožení na životě a zdraví.
- péče matky byla problémová
- existence odsuzujícího rozsudku

- v okolí se nenacházela žádná osoba, která by byla schopna a ochotna se o Jakuba postarat, matka s nikým z rodiny kontakt neudržovala.
- otec se nacházel ve výkonu trestu odnětí svobody

ALE

- co když neměla matka na smrti kojence žádnou vinu a neopodstatněným odebráním posledního ublíží pracovnice nejen matce, ale i Jakobovi?
- i přes nedostatky měla matka zájem o své děti pečovat.
- matka sice byla odsouzena k nepodmíněnému trestu, ale rozhodnutí ještě nemuselo být konečné, resp. nebylo dosud pravomocné (presumpce nevinny).
- dítě se ocitne v jemu neznámém institucionálním prostředí
- nejistá budoucnost dítěte vzhledem k jeho věku – měla by o takové dítě zájem nějaká jiná rodina? Co když zůstane do dospělosti v takovém či obdobném zařízení?

Z provedené soudní pitvy a závěrů vyšetřování policie vyplynulo, že matka opravdu nese vinu za smrt kojence. Soud uznal matku vinnou ze smrti kojence a odsoudil ji k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v délce trvání 16-ti let.

Otázkou zůstává, jak by se případ nadále vyvíjel, kdyby sociální pracovnice volila méně radikální cestu a vyčkávala na oficiální výsledky šetření a nadále pokračovala ve své podpůrné činnosti a snaze ponechat dítě v rodině. Nedošlo by k usmrcení dítěte?

Závěrem lze konstatovat, že v tomto případě mimo některé objektivní výše uvedené důvody vedla k odebrání dítěte zejména intuice a opatrnost sociální pracovnice v podobě preventivního zásahu za účelem ochrany dítěte.

Kazuistika č. 2: Kristýna**I. Osobní údaje**

JMÉNO:	Kristýna
DATUM A MÍSTO NAROZENÍ:	2002, Brno
BYDLIŠTĚ:	Brno

II. Rodinná a osobní anamnéza

MATKA	ROK NAROZENÍ:	1980
	ZAMĚSTNÁNÍ:	rodičovská dovolená, dříve krátce prodavačka
OTEC	ROK NAROZENÍ:	1973
	ZAMĚSTNÁNÍ:	technik
SOUROZENCI		vlastní: bratr (2005) nevlastní: sestra (2/2011) ze strany matky bratr (1/2011) ze strany otce

Nezl. se narodila za trvání manželství rodičů. Z tohoto svazku se narodil i nezl. Zdeněk (2005). Spisovou dokumentaci těchto uvedených dětí vede OSPOD od r. 2010. V témže roce proběhl rozchod rodičů. Před opatrovnickým soudem byla schválena jejich dohoda, obě děti byly svěřeny matce a otci určen styk. O předchozí situaci v rodině a rodinném zázemí rodičů není OSPOD nic známo. Po rozchodu si oba rodiče našli nové partnery a zhruba ve stejné době se oběma narodily další děti. Z důvodu neschopnosti rodičů domluvit se na majetkovém porozvodovém vypořádání, nejsou dosud rozvedeni a nejmladší dcera matky se tedy narodila ještě za trvání manželství. U civilního soudu byl iniciován návrh na popření otcovství.

Kristýna se narodila jako první dítě obou rodičů, do doby rozchodu rodičů neměl OSPOD o rodině žádné (tudíž ani negativní) informace. Dívka chodí do třetí třídy základní školy. Ve škole ji hodnotí jako samotářské uzavřené děvče, které o rodičích nemluví, v kontaktu s dospělými je nejistá a těžko se vyjadřuje. Potřebuje individuální přístup, je pomalejší

a špatně soustředěná. Jakmile například učitelka zvýší hlas, má evidentně strach. V předchozí navštěvované škole byla hodnocena jako tichá, klidná, to, že se rodiče rozváděli, těžce nesla. Znamky měla špatné. Dětská lékařka sdělila, že nezletilá bývala jako malé dítě velmi často nemocná. Lékařka nikdy nepozorovala žádné stopy násilí, nezletilá byla vždy upravená a čistá. Je v péči dětského psychiatra a na doporučení psychiatricky začala v r. 2012 navštěvovat také dětského psychologa.

III. Vývoj případu

Za pomyslnou rozbušku celého případu se dá označit návrh soudu podaný matkou na zvýšení částky výživného na obě děti, který podala ani ne po roce od posledního soudního rozhodnutí. Otec se zvýšením výživného nesouhlasil a podal návrh na rozšíření styku s dětmi. Při nařízeném soudním jednání otec poukázal na možné fyzické trestání dětí matčiným přítelem a navrhl svěřeni nezletilých do jeho péče. Soudní jednání bylo odročeno za účelem vypracování znaleckých posudků ke zjištění výchovné způsobilosti obou rodičů. Následující den tyto informace přišel otec upřesnit přímo na orgán sociálně právní ochrany. Uvedl, že v době kdy měl děti naposledy na víkend, mu obě děti řekly, že přítel matky je fyzicky trestá, hlavně Kristýnku, jednou tak, až se z toho pozvracela. Už při předávání si otec všiml, že Kristýna má oteklou tvář. Na dětech zaznamenal modřiny. Děti jsou ze strany matky i jejího přítele zastrašováni, aby o tom nic neřekly. Matka dětem vyhrožuje, že pokud to někomu řeknou, nikdy ji neuvidí, protože otec by to nedovolil, nebudou moci vidět babičku, nebo že přijde sociální pracovníce a vezme je do dětského domova. Přítel matky děti zastrašuje tělesným bitím. Děti k otci jezdí špinavé, neupravené, když se jich otec ptá, nevzpomenou si, kdy se naposledy koupaly. Kristýna říkala, že se jí děti posmívají ve škole, protože smrdí. Otci se nelíbí, že matka dovolí, aby u nich spal kamarád Kristýny, a to v jedné posteli. Kristýnu pouští také samotnou nakoupit, ta měla nejdříve strach, ale pak si zvykla. Děti chodí také pozdě spát, třeba až okolo desáté hodiny, přestože mají druhý den školu.

Sociální pracovníce po tomto otcově oznámení provedla šetření v bydlíšti matky a jejího přítele, také u sousedů, navštívila obě děti ve škole, kde s nimi provedla pohovor. Sousedka k rodině uvedla, že rodinu moc dobře zná, má strach o děti, hlavně o Kristýnku. Nezletilá na svůj věk nepozdraví, nemluví, působí ustrašeně. Zřejmě nemá kamarády, neustále je viděna venku pouze s rodinou. Přítel matky se k ní chová hezky, oslovuje ji „Kristýnko“. Matka však

na holčičku často křičí, nadává jí, např. „ty krávo“. Matka sousedce řekla, že dcera zlobí, neposlouchá ji, proto na ni musí křičet. Sousedka si také všimla, že otec si děti vyzvedává na parkovišti před domem. Děti když ho vidí, radostně za ním běží. Při pohovoru ve škole nezletilá sdělila, že se jí líbí u obou rodičů, ale raději by chtěla zůstat u matky, protože se o ně víc stará. Otce by chtěla vidět tak, jak ho vidá. Působila poměrně klidně, popřela, že by ji někdo bil, křičel na ni, nebo ji říkal nehezká slova.

Matka jakékoliv neadekvátní chování vůči dětem a zejména Kristýně, popřela. Stěžovala si na chování otce, který děti navádí proti ní. Je to vždy markantní po návratu od něj, nejsou schopni normálně komunikovat, odpovídají naučenými větami. Proto hodlá k soudu podat další návrh, a to na zákaz styku dětí s otcem. Matka si hodně stěžovala na to, že se otec nedokázal dosud smířit s tím, že ho ona opustila. Okradl ji o peníze.

Po další realizované návštěvě dětí u otce, se otec na OSPOD opět dostavil s tím, že si všiml podlitin u Kristýny, která měla říct, že jí toto způsobil přítel matky. Otec téhož dne navštívil s dcerou zdravotní pohotovost a na polici ČR podal trestní oznámení na matku a jejího přítele.

Reakce matky na sebe nenechala dlouho čekat, o týden později se taktéž ona se obrátila na PČR s trestním oznámením, ve kterém obviňuje otce, že děti během styku nepřiměřeně trestá.

A vzápětí se obrátila na soud s návrhem na předběžné opatření, kterým se dožadovala zákazu styku otce s dětmi.

Sociální pracovnice podává k soudu podnět na zahájení řízení o výchovné opatření.

Kromě kontaktů rodičů se sociální pracovníci, které jsou uvedené výše, proběhlo dle záznamů ve spisové dokumentaci, mnohonásobně více návštěv obou rodičů na půdě úřadu. Prakticky každý z nich navštěvoval úřad v intervalech dvakrát týdně i častěji a stěžoval si na chování toho druhého v různých oblastech. Matka nejčastěji zmiňovala majetkové okolnosti rozvodové situace a otec si stěžoval na nevhodný výběr matčina nového partnera a jeho negativní důsledky na děti. Vystupování rodičů by se dalo označit jako manipulativní. Ve spise je množství obrazových materiálů „dokazujících“ špatné chování jednoho nebo druhého rodiče. Rodiče nejsou schopni mezi sebou konstruktivně komunikovat. Děti si před předáváním fotografují či si nahrávají na mobilní telefony.

O jednom víkendu došlo k incidentu, kdy matka odmítla ze zdravotních důvodů předat děti na styk otci. Otec se s odůvodněním matky nesmířil a vzal obě děti společně s matkou na pohotovost k vyšetření do Dětské nemocnice. Službu vykonávající lékař shledal po těle Kristýny hematomy a oděrky různého stáří a vyslovil podezření na syndrom CAN. Jelikož se událost odehrála v pátek odpoledne, byla přivolána pracovnice držící pohotovost, která doporučila pobyt nezletilé v krizovém centru. Otec s pobytem souhlasil a sám požádal o umístění Kristýny v zařízení, kam ji doprovodil.

Sociální pracovnice, která má rodinu na starosti se po této události rozhodla přistoupit k podání návrhu na předběžné opatření, tedy k odebrání Kristýny z rodiny. (viz. Příloha č. 2) K podání návrhu přistoupila zejména proto, že se nezletilá nacházela v krizovém centru na žádost rodiče, který si dítě může ze zařízení kdykoliv odvézt.

IV. Výzkumná zpráva

O rodině, jak fungovala ze trvání manželství, nebylo sociální pracovnici nic známo. Do povědomí orgánu sociálně právní ochrany dětí se dostala až v souvislosti se zahájeným soudním řízením ve věci úpravy práv a povinností k nezletilým dětem. Ani v této chvíli se však nezdálo třeba na rodinu zaměřovat zvýšenou pozornost. Výkon rodičovské zodpovědnosti byl vyřešen dohodou mezi rodiči.

Viditelné problémy začaly poté, co matka vyžadovala od otce vyšší výživné. Předmětný návrh strhl lavinu událostí, které vyústily až k odebrání jednoho z dětí z rodiny a umístění do krizového centra. Nejprve otec, poté matka začali jeden druhého obviňovat z týrání vlastních dětí. Oba podali vzájemná trestní oznámení na policii. Velmi často oba vyhledávali sociální pracovnici, aby sdělili nové skutečnosti dokazující právě jejich vlastní pravdu.

Děti jejich chováním trpěly. Škola potvrdila, že z chování starší Kristýnky se dá poznat, jak ji rozvod rodičů ubližuje a trápí. Mladší syn je zamlklý, nemluví téměř s nikým, pokud ho dobře nezná. Žádný z rodičů však nebyl ochoten ani přes opakovaná naléhání sociální pracovnice ze svého ofenzivního postoje ustoupit.

Hlavním problémem v tomto případě byla neochota a nechopnost rodičů se na čemkoliv dohodnout. Jejich vzájemná nevraživost a vzniklá nenávisť se vyhrotila tak, že již nedokázali vůbec komunikovat. Předávání dětí probíhalo někde venku za vzájemného osočování, vyčítání, dohadování, natáčení, nahrávání atd.

Rodina by se dala označit za tzv. „problémovou rodinu“, kde vyskytují se závažnější poruchy některých nebo všech funkcí, které však vážněji ohrožují rodinný systém či vývoj dítěte. Rodina není vždy schopna řešit problémy vlastními silami a vyžaduje jednorázové či krátkodobé pomoci zvenčí. Sociální pracovnice působila v roli mentora a mediátora. Vzájemné osočování se jevilo jako účelové. Na dětech nebyly zjevné žádné známky násilí, nezaznamenala je ani ošetřující lékařka. Ani ze školských zařízení nepřišly žádné zprávy poukazující na to, že by v rodině bylo něco v nepořádku. Evidentní však bylo, že děti situace mezi rodiči velmi trápí. Kombinace introvertních povah a zamlklosti byla o to rizikovější. Proto sociální pracovnice důsledně kontrolovala, zda matka s dětmi navštěvuje dětského psychologa.

V případě probíhalo souběžně soudní opatrovnické řízení, kde bylo ze všech zúčastněných stran podáno několik návrhů a trestní řízení ve fázi vyšetřování.

Když se sociální pracovnice dozvěděla o **pobytu nezletilé Kristýny v krizovém centru a lékař vyslovil podezření na syndrom CAN, rozhodla se užít opatření na ochranu dítěte a podala návrh na předběžné opatření**. Pracovnice se rozhodla na základě vývoje celé situace, kdy už zřejmě neviděla jiné východisko a žádná předchozí opatření nevedla k nápravě. Kristýnu považovala za dítě ohrožené na zdárném vývoji. K odebrání vedly tyto skutečnosti:

- rozvodové rozepře rodičů
- policejní vyšetřování matky i otce z podezření z týrání
- vyslovení podezření na syndrom CAN od lékaře
- umístěním se dítě dostane do neutrálního prostředí, bude si moct „odpočinout“

ALE

- nejistá budoucnost dítěte – vrátí se k některému z rodičů?

- ocitne se v neznámém institucionalizovaném prostředí

Kristýna strávila mimo rodinu něco přes dva měsíce. Zpočátku na doporučení policejní vyšetřovatelky a znalkyně zakázala sociální pracovnice návštěvy obou rodičů bez přítomnosti pracovnice zařízení. Toto opatření mělo zamezit případnému ovlivňování dítěte. Jakmile policie ukončila vyšetřování otce a případ odložila, ten okamžitě požádal opatrovnický soud o svěření Kristýny do své péče. Soud mu vyhověl a předběžným opatřením svěřil nezletilou do jeho výchovy. Sociální pracovnice tento krok podpořila. Byl to právě otec, který o děti nadále projevoval zájem a Kristýnu v zařízení pravidelně navštěvoval. V řádném řízení soud obě děti svěřil do péče otce. Matka od umístění o Kristýnu opravdový zájem neprojevila a se svěřením otci nakonec souhlasila. Případné týrání dětí matkou policejní vyšetřování taktéž neprokázalo.

Případ nezletilé Kristýny demonstruje, kam až můžou zajít problémy mezi partnery, které nejsou schopni sami řešit a děti používají jako své zbraně či rukojmí. Otázkou je, zda se intervencí ze strany OSPOD či jiné instituce dá těmto vyhroceným situacím předcházet.

Kazuistika č. 3: Natálie a Sebastián**I. Osobní údaje**

JMÉNO: Natálie
DATUM A MÍSTO NAROZENÍ: 2008, Brno
BYDLIŠTĚ: Brno

JMÉNO: Sebastián
DATUM A MÍSTO NAROZENÍ: 2010, Brno
BYDLIŠTĚ: Brno

II. Rodinná a osobní anamnéza

MATKA ROK NAROZENÍ: 1992
 ZAMĚSTNÁNÍ: bez zaměstnání, ÚP

OTEC ROK NAROZENÍ: 1973
 ZAMĚSTNÁNÍ: bez zaměstnání

SOUROZENCI Viktorie (30.11. 2011 – 1.1. 2012)

Spisová dokumentace nezl. Natálie byla založena už v souvislosti s jejím narozením. Natálie se narodila své 16-ti leté matce, která sama byla dlouhodobou klientkou OSPOD. Matka Natálie prožila své dětství v neúplné rodině bez otce. Její matka se potýkala s finančními problémy, rodina neměla stabilní bydlení. Katrin dosáhla na základní vzdělání, studium na odborném učilišti nedokončila. V období dospívání začala experimentovat s drogou, méně či více časté užívání pervitinu ji provází dodnes. Katrin je od 16-ti let na rodičovské dovolené. Otec Natálie, pan Marcel, je výrazně starší než její matka, jedná se o občana Slovenské republiky, kde se zdržuje jeho celá rodina. Má pestrou kriminální minulost vč. problémů s návykovými látkami. Rodičům se narodily celkem tři děti, v r. 2008 Natálie, v r. 2010 Sebastian a o rok později Viktorie, která zemřela v prvním měsíci života.

III. Vývoj případu

V průběhu prvního těhotenství nezletilé matky bylo vydáno předběžné opatření, kterým měla být matka umístěna v dětském diagnostickém ústavu, aby měla zajištěn klidový režim před porodem. Návrh na její umístění nebyl podán pracovníci OSPOD, ale její matkou, která výchovu už nezvládala. Matka požádala soud o umístění své dcery zejména kvůli problémům s přítelem dcery, panem Marcelem, otcem očekávaného dítěte. Jeho chování bylo silně agresivní, kvůli opakovaným konfliktům byl vyhozen ze společně obývané ubytovny. Nezl. Katrin byla opakovaně hospitalizovaná v porodnici kvůli rizikovému průběhu těhotenství. Přítel si nezletilou úplně podmanil, ta společně s ním utekla od své matky, nějakou dobu se skrývali, pobyt v diagnostickém ústavu nebyl realizován. Ve vysokém stupni těhotenství přišla Katrin ke vzdálené tetě do vesnice poblíž Brna, kde zůstala až do porodu. Přítel byl zadržen a vazebně stíhán. Po narození Natálie pobývala nějakou dobu s novorozenou dcerou v Kojeneckém ústavu, kde si osvojila základní péči o dítě, odkud na vlastní žádost nakonec odešla zase k tetě. Svou novou rodičovskou roli zvládala s pomocí tety poměrně dobře až do doby, než ji opět začal navštěvovat přítel Marcel. Katrin utíkala od dítěte za přítelem do Brna, kde se zdržovali v „romské komunitě“. Oba začali tetě vyhrožovat, vztahy se vyhroutily natolik, že nezl. Natálie musela být umístěna do kojeneckého ústavu tehdy jako dvouměsíční.

Z důvodu změny trvalého bydliště (úřední adresa) byl opatrovnický spis v této fázi postoupen na ÚMČ Brno-střed. Nezl. Katrin se o dceru nijak zvlášť nezajímala po dobu tří měsíců (období letních prázdnin), poté sama dobrovolně nastoupila na diagnostický pobyt a požádala o umístění společně s dcerou, což se podařilo zrealizovat ve specializovaném zařízení v Moravském Krumlově, kde si pobyt nakonec prodloužila i po dosažení zletilosti. Nutno podotknout, že přítel po tuto dobu pobýval ve výkonu trestu. Natálii byla v soudním řízení nařízena ústavní výchova. V dubnu r. 2010 porodila matka druhé dítě, syna Sebastiana. S oběma dětmi odešla spolu se svou matkou do pronajatého domku na vesnici. Vzhledem k tomu, že matka péči o obě děti dobře zvládala, byla v červnu 2010 Natálie svěřena matce do péče. S otcem dětí matka udržovala pravidelný kontakt i během jeho výkonu trestu, jak to bylo možné, jezdila za ním na návštěvy, pracovníci Dětského domova v Krumlově museli již dříve dohlížet na matčino hospodaření s financemi, neboť ta byla schopná vše odevzdat svému druhovi. V lednu 2011 byl otec propuštěn na svobodu. Krátce na to společně s dětmi odešli společně bydlet ke známé do problematické části ve městě Brně. Odtud museli pro spory po několika týdnech odejít a našli azyl na ubytovně. V dubnu byl rodině přidělen obecní

byt. Na orgánu sociálně právní ochrany dětí se začala shromažďovat oznámení poukazující na špatnou péči rodičů: V červnu OSPOD obdržel informaci o tom, že rodiče špatně pečují o nezl. Natalii – údajně měla mít na těle modřiny a škrábance. Ještě téhož dne bylo provedeno šetření v místě bydliště rodiny. Matka byla vyzvána, aby nezl. Natalii svlékla, tato tak ochotně učinila. Na těle nezl. nebyly patrné žádné modřiny ani škrábance. Nezl. byla čistě oblečená, jevila se zdravá a spokojená. Sociální pracovnice docházela do rodiny pravidelně - domácnost byla shledána v pořádku, děti se opět jevíly spokojené a zdravé. V srpnu 2011 byli oba rodiče zadrženi policií ČR, o děti se neměl kdo postarat, obě byly přijaty do Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc - krizového centra pro děti a dospívající, Hapalova 4, Brno. Rodiče byli zadrženi kvůli podezření na zdržování a zneužívání ženy v jejich bytě. Tato žena mimo jiné vypověděla, že ji rodiče naváděli ke krádežím, v přítomnosti dětí se navzájem fyzicky napadli, rvačka údajně trvala prakticky celou noc. Po dobu tří dnů dostali údajně oba nezl. najíst pouze jedenkrát denně, a to instantní polévku. Otec ženu v bytě zamykal, nepustil ji ven. Bratr matky, který se v bytě také zdržoval, nutil poškozenou ženu k pohlavnímu styku a dalším sexuálním praktikám, a to i přesto, že v bytě byly nezl. děti. Poškozená dále vypověděla, že rodiče nezl. užívají návykové látky – v době jejího pobytu v jejich bytě užívali pervitin. Oba rodiče vše popřeli, po propuštění se dožadovali svých dětí. Pracovníci krizového centra vyloučili podvýživu dětí, naopak vyzdvihovali pozitivní reakce na rodiče. Po třídním pobytu byly děti propuštěny do péče rodičů.

Asi o týden později se na OSPOD dostavila sousedka rodičů, která uvedla, že rodiče neustále na děti křičí, v noci je vyhazují ven na chodbu, nepřiměřeně je trestají, bijí je, nedávají jim najíst, prodávají drogy. Téhož dne bylo v rodině provedeno šetření, matka byla zavřená v pokoji a plakala, otec přiznal, že se pohádali. Matce bylo o samotě nabídnuto, aby se na OSPOD kdykoliv obrátila a byl s ní veden pohovor jako s ženou ohroženou domácím násilím, ona však sdělila, že je vše v pořádku a nadále odmítla další komunikaci se sociální pracovnicí.

Na OSPOD se také obrátil anonymní oznamovatel, který udával, že otec zamyká matku děti v bytě, nedovolí je bez jeho souhlasu byt volně opustit. Matka z něj má strach. Oba rodiče užívají drogy, otec nitrožilně.

V rodině sociální pracovnice nadále provádí pravidelná šetření, domácnost je pokaždé shledána v pořádku, děti vždy vypadají spokojeně. Při jedné z návštěv měla matka (v 6. měsíci těhotenství) na ruku modřiny, otec k tomu řekl, že „chlap, který nebije ženskou,

není chlap“. Sociální pracovnice na základě zjištěných poznatků podává trestní oznámení na Policii České republiky. Krátce na to byl otec z domácnosti policií ČR vykázán. Matku napadal slovně i fyzicky a ta musela vyhledat lékařské ošetření. Matka odmítla k věci vypovídat a návrh na předběžné opatření, kterým by prodloužila zákaz otce přibližovat se k jejich bytu, nepodala.

První jednání u opatrovnického soudu bylo odročeno, znalecké posudky soudce nenařídil. 30. listopadu 2011 porodila matka předčasně nejmladší dceru Viktorii. V prosinci ukončila policie vyšetřování s tím, že chování rodičů nenaplnuje skutkovou podstatu přečinu ohrožení výchovy dětí a věc byla odložena. 1. ledna 2012 došlo v rodině k tragické zlomové události, během noci zemřela dcera Viktorie, dle oficiální zprávy soudního lékařství byl příčinou úmrtí virový zánět plic. **27.01.2012** byla matka přijata na vlastní žádost do Psychiatrické léčebny v Brně v Černovicích. Propuštěna domů byla dne **2.2.2012**. O nezl. pečoval otec. Ze zprávy psychologické léčebny vyplývá, že matka sama přiznala užívání pervitinu, četnost však nebyla schopná vyjádřit. Sociální pracovnice provedla podrobné šetření po domě, dotazování byli jednotliví nájemníci domu na rodinu. Z výpovědi sousedů vyplynulo, že o rodičích je všeobecně známo, že jsou poživateli návykových látek, je zde často policie, rodiče se hádají, otec fyzicky napadá matku.

Otec pracovníci OSPOD přišel oznámit, že si všiml, jak si doma nezl. Natalia hrála s nezl. Sebastianem, v ruce měli klacek, s ním dělali různé pohyby okolo přirození. Natálie měla pak matce přiznat, že ji osahával v rozkroku matčin bratr, pak údajně také vyjmenovala další rodinné příslušníky, kteří ji měli osahávat. Téhož dne OSPOD podal podnět na PČR na zahájení řízení a důkladné prověření celé situace.

Dne 06.02.2012 bylo provedeno poslední a rozhodující osobní šetření v rodině, během kterého byly přítomny i nezl. děti. Do bytu pracovnice vpustila sousedka rodiny, která byla právě na návštěvě. Rodiče nechali pracovnice čekat v předsíni, byli zavřeni v obývacím pokoji a bylo slyšet, jak posouvají nábytkem, bylo očividné, že chtějí něco skrýt. Poté, co rodiče dovolili vstoupit do obývacího pokoje, byla matka silně rozrušena, ležela v posteli, při rozhovoru stále opakovala stejné věci, plakala. Otec používal vulgární výrazy. Pracovnicím se jevilo, že oba rodiče mají nepřirozeně rozšířené zornice. Děti byly uplakané a zamlklé. Pracovnice zkontaktovaly PČR s žádostí o součinnost, která přijela na místo, aby rodičům provedla kontrolní test na drogy. U obou rodičů byly výsledky testů pozitivní. S ohledem na

tuto skutečnost byli nezl. Sebastián a nezl. Natalia převezeni na základě žádosti OSPOD do Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, Hlinky 132/136, Brno.

Dne 07.02.2012 vydal MS Brno usnesení o vydání předběžného opatření, kterým se nezl. Natalia a nezl. Sebastián předávají do péče Dětského centra Brno. (viz. Příloha č. 3)

IV. Výzkumná zpráva

Rodina, do které se Natálie a Sebastián narodili, je v evidenci OSPOD dlouhodobě. Natálie byla na základě soudního rozhodnutí umístěna v ústavním zařízení opakovaně. S nadsázkou se dá říci, že k prvnímu předběžnému opatření došlo již v prenatálním věku. Matka porodila děti velmi mladá. Její nevyzrálost a vzdorovitost vedla k tomu, že byla umístěna v diagnostickém ústavu a to na žádost své vlastní matky, která už její výchovu nezvládala. Za ústřední problém se v tomto případě dá označit vztah matky s přítelem, otcem všech jejích dětí. Otec si matku ve všech směrech podmanil. Z popisu případu se dá vycítit, že matka péči o děti zvládala kolísavě. Bez větších obtíží vychovávala děti v době, kdy otec pobýval ve výkonu trestu odnětí svobody. Po jeho návratu se scénář s menšími rozdíly opakoval. Matka odešla s přítelem, bez váhání opustila do té doby fungující a stabilní prostředí. Zdá se, že vztah s mužem má pro ni vyšší hodnotu než pouto k dětem. Dalším podstatným problémem je užívání návykových látek u obou rodičů. Narkomanie je pro sociálního pracovníka vždy velmi složitá a ošemetná problematika. Pracovník nedisponuje žádnými drogovými testy, které by mohl při podezření použít. Pracovník má omezené pravomoce, rodičům nelze ani nařídit, aby se takovému testu podrobili, event. nastoupili léčení. Může to pouze doporučit. Pracovnice v tomto případě měla několik indicií, které jakoby potvrzovaly drogovou závislost rodičů (anonymní oznámení, sdělení sousedů, charakteristické projevy v chování rodičů), žádný z argumentů však před soudem užívání drog neprokázal. O čemž svědčí také průběh soudního jednání o výchovném opatření, kdy se soudce zdráhal podrobit rodiče znaleckému zkoumání z oboru psychiatrie a jednání odročil beztoho, aniž by znalecké posudky nařídil.

S rodinou pracovalo v průběhu posledních pěti let pět sociálních pracovníků na dvou úřadech. Sociální práce s rodinou, byla po celou dobu spíše direktivní. Opakovaně bylo přistoupeno k umístění dětí do ústavního zařízení. Tyto kroky považovaly oba intervenující úřady za nezbytné. V době, kdy matka žila bez druhá, v době jeho pobytů ve výkonu trestu, dala se

rodina označit za funkční. Za pomoci pracovníků ústavu nebo své rodiny matka péči o děti zvládala.

V konečné fázi, krátce před finálním odebráním dětí z rodiny, byla sociální práce silně kontrolní. S oběma rodiči bylo na OSPOD mnohokrát jednáno, domluvy sociální pracovnice se však mýjely účinkem. Konstruktivní komunikaci ztěžovala otcova výbušná a agresivní povaha. Pracovníci opakovaně zastrašoval a vyhrožoval jí mimo jiné i fyzickou likvidací. Kontrolní šetření v domácnosti byla velmi častá. S matkou bylo několikrát hovořeno i o samotě, kdy se jí sociální pracovnice snažila pomoci jako oběti domácího násilí. Matka však v otci svých dětí přes všechno viděla svého zachránce a spasitele. Při návštěvách v domácnosti sociální pracovnice nezjišťuje natolik závažné skutečnosti, aby mohla podat návrh na okamžité odebrání.

V případě podal orgán sociálně právní ochrany dva návrhy na vydání předběžného opatření, podnět k zahájení řízení o výchovném opatření a podnět policii k prošetření zda v rodině nedochází k trestnému činu.

Jedná se o případ dysfunkční rodiny, kde se vyskytují vážné a dlouhodobé poruchy všech jejích funkcí, které bezprostředně rodinu jako celek ohrožují. Problémy není schopna rodina sama řešit, intervence zvenčí je nezbytná.

Sociální pracovnice byla vnitřně přesvědčena o tom, že prostředí, ve kterém děti vyrůstají je pro ně až ohrožující, doposud učiněné kroky nevedly k nápravě. Zlomovým se stalo právě poslední provedené šetření, kdy se ve spolupráci s policií podařilo prokázat užití návykových látek v přítomnosti nezletilých dětí. **Prokázané užití drogy během péče o děti bylo událostí, kdy se pracovnice rozhodla okamžitě zakročit a podat návrh na vydání předběžného opatření.** Děti byly ohroženy na zdárném vývoji.

Které skutečnosti vedly k odebrání:

- aktuálně prokázané užití návykové látky
- stav dětí – aktuálně uplakané

Tyto dvě skutečnosti by samosebou nevedly obecně k odebrání dětí z rodiny, ale k aktuální situaci vzala sociální pracovnice v úvahu fakta získaná delší prací s rodinou:

- dlouhodobé podezření na užívání drog
- labilita matky (psychiatrická hospitalizace), agrese otce
- trestná činnost rodičů a podezření na ni
- podezření na domácí násilí ze strany otce
- podezření na týrání, ikdyž vyšetřováním policie nepotvrzené
- podezření ze zanedbávání péče (nedostatek jídla)
- v okolí se nebyla žádná osoba, která by byla ochotna se o děti postarat, příbuzní se obávali reakce otce

ALE

- Rodiče, zejména matka mají o výchovu svých dětí zájem, minimálně ve verbální formě.
- Co když se tímto zásahem stav matky ještě zhorší a již nebude nikdy schopna navázat vřelý kontakt s dětmi?
- Děti se opět ocitnou v institucionálním prostředí, co to udělá s jejich dalším psychickým vývojem?
- nejistá budoucnost dětí vzhledem k jejich věku – Měla by o takové dítě zájem nějaká jiná rodina? Co když zůstane do dospělosti v takovém či obdobném zařízení? Jaký asi bude postoj biologické rodiny k této možnosti?

V řízení před opatrovnickým soudem bylo znaleckými posudky prokázáno, že oba rodiče jsou výchovně nezpůsobilí a dětem byla nařízena ústavní výchova.

V tomto případě vedla k odebrání dítěte zejména dlouhodobá znalost poměrů v rodině, které měly degradující tendenci. Ke zlepšení ani po častých intervencích OSPOD nedošlo, a tak vydání předběžného opatření se nakonec nevyhnutelným vyústěním případu.

7.2. SHRnutí VÝzkUMU

Pro případové studie nejsou vyvinuty čistě specifické analytické procedury (Švaříček a Šedřová, 2007). Nejsou stanovena pravidla pro jejich zpracování.

Každý případ je rozdělen do čtyř částí. Osobní údaje a rodinná anamnéza obsahuje základní informace o rodině a její minulosti, pokud je známá. Vývoj případu popisuje události, které bezprostředně vedly k odebrání dítěte. V závěrečné výzkumné zprávě je zhodnocena celková práce s rodinou se zaměřením na klíčový moment případu včetně přístupu sociální pracovníce a vyličení dilemat.

Na začátku byla položena výzkumná otázka: „**Do jaké míry musí být dítě ohroženo, aby sociální pracovník sociálně - právní ochrany dětí přistoupil k podání návrhu na vydání předběžného opatření?**“ V uvedených případech byly děti odebrány z rodiny poté, co se nacházely v pozici ohroženého dítěte – v prvním případě bylo dítě dle názoru sociální pracovníce ohroženo na životě, ve druhém případě byl ohrožen jeho zdárný zejména psychický vývoj a současně podezření na syndrom CAN, v posledním případě nabyla pracovníce dojmu, že jsou děti ohroženy na zdárném vývoji jak po psychické tak i fyzické stránce. V jednom případě hrálo rozhodující úlohu hrubé fyzické násilí v té nejextrémnější podobě, tedy vraždě vlastního dítěte. Nezl. Kristýna byla rodičům odebrána z důvodu vleklého a vyhoceného rozvodu rodičů a v posledním případě hrály hlavní roli drogy a nevyzrálость rodičů. Rozhodování sociální pracovníce bylo ve všech případech náročné. U všech kazuistik najdeme podobnost v ohrožení dítěte, které nemusí být na první pohled zřejmé. Při úzkém pohledu na okamžik a aktuální impulsy, po kterých bylo k odebrání přistoupeno, se tyto nemusí jevit jako vážně ohrožující a odůvodňující tak radikální krok. O vážné ohrožení se jedná v kombinaci s hlubší znalostí prezentovaných případů. Můžeme spekulovat o tom, že pokud by měl rozhodovat pracovník, který by neměl o rodinách informace z minulosti, zřejmě by k návrhu na předběžné opatření nepřistoupil. Podobné jsou si všechny kazuistiky také v tom, že všude byly zainteresovány další instituce: Policie České republiky, soud, lékaři. Žádná ze zmíněných minimálně do okamžiku odebrání ze své činnosti nezjistila ve fungování rodiny nedostatky závažnějšího charakteru. Ve své podstatě ve všech případech hrála podstatnou roli intuice sociální pracovníce. Na tomto místě si dovoluji vyzdvihnout, jak důležitá je osobnost sociálního pracovníka.

V případě nezletilého Jakuba se ukázalo, že jeho odebrání bylo „správným“ krokem. Vzhledem k dalšímu vývoji událostí by se za krátkou dobu ocitl bez jakékoliv péče. Jeho matka byla po svém přiznání z vraždy mladšího sourozence vzata do vazby. Existovala však obava, že by se stejně mohla matka zachovat i ke staršímu synovi, sociální pracovnice považovala dítě za akutně vážně ohrožené. V příběhu Kristýny se nabízí otázka, zda bylo opravdu nutné, aby se situace vyhroutil do takového stadia, aby bylo dítě z péče rodičů odebráno. Po této události se životní příběh Kristýny i jejího bratra změnil a oba zůstali v péči otce. Prospělo dítěti dočasné odloučení od rodičů a pobyt v neutrálním prostředí bez nutnosti prožívat rodičovský konflikt? Vyšetřováním se neprokázalo fyzické týrání, dítě bylo ohroženo zejména po psychické (emoční) stránce. Sebastianovi a Natálii byla nakonec soudem po vypracování znaleckých posudků nařízena ústavní výchova. I v tomto případě se dá s vysokou mírou objektivity říct, že rozhodnutí sociální pracovnice bylo správné, neboť míra ohrožení byla poměrně vysoká.

Ve zkoumaných případech se děti ocitly v mimořádně nepříznivých poměrech. Šlo o situace, kdy porušování povinností rodičů bylo tak intenzivní a zájmy dětí ohrožující, že bylo třeba rychlého, efektivního zákroku, směřujícího k jejich ochraně. Z prezentovaných případových studií by se dalo vyvodit, že děti byly dle sociální pracovnice v aktuálním ohrožení, kdy dalším setrváním v rodině by jejich situace rapidně zhoršila. Neodebráním by byly děti vystaveny nebezpečí vážné újmy na svém zdárném vývoji, jak psychickém tak i fyzickém, a na životě.

Je třeba zdůraznit, že zpracování kazuistik umožnilo podrobně zkoumat jednotlivé detaily případů, jejich závěry však nelze zobecňovat. Objektivnější závěry by bylo možné vyvodit při zpracování většího počtu případů, to ale není v možnostech diplomové práce.

ZÁVĚR:

Inspirací pro napsání práce na téma „Proces odebrání dítěte z rodiny z pohledu sociálního pracovníka“ mi byla vlastní zkušenost během výkonu práce na orgánu sociálně první ochrany dětí. Nejednou jsem se ocitla v situaci, kdy jsem musela rozhodnout o tom, zda přistoupím k návrhu na předběžné opatření a změním tak osud dítěte a jeho rodiny. Této závažné problematice se odborná literatura vyhýbá. Malá pozornost se věnuje okolnostem, které rozhodnutí o odejmutí dítěte bezprostředně předcházejí. V metodikách ani v samotném vzdělávání sociálních pracovníků se této části práce příliš péče nevěnuje. Tyto okolnosti mě přivedly na myšlenku napsat ucelenější práci zabývající se právě tímto tématem.

Poznávacím cílem mé práce bylo poskytnout reálný pohled na celý proces práce s rodinou, který nakonec vyústí v odejmutí dítěte. Ten je splněn zpracováním teoretické části, která je rozdělena do čtyř kapitol. Obecně v ní pojednávám o pojmu rodina, jejích funkcích a sociální práci s rodinou a její hodnocení. V kapitole o sociálně - právní ochraně dětí krátce popisuji činnost a podrobněji se věnuji samotnému sociálnímu pracovníkovi. Pozornost zaměřuji na osobnostní a vzdělanostní předpoklady pro výkon této náročné práce, na etiku v podobě etických dilemat a poukazuji na problematiku moci v rukou sociálního pracovníka. Pro ucelenější pohled považuji za vhodné přiblížit čtenáři postup soudu v opatrovnickém řízení, zejména realizaci předběžných opatření. V poslední teoretické kapitole popisuji, jak v praxi probíhá samotný proces odebrání dítěte z rodiny. Ten v sobě zahrnuje podnět k orgánu sociálně právní ochrany dětí, hodnocení rodiny, samotnou realizaci odejmutí včetně komunikace během výkonu rozhodnutí a z důvodu komplexnějšího pojetí krátce zmiňuji možnosti následné péče o děti.

V metodologii, posledním kroku před samotným výzkumem, volím kvalitativní metodu výzkumu a zdůvodňuji její volbu. Jako nástroj sběru dat vybírám případovou studii. Na výzkumnou otázku, která zní: „Do jaké míry musí být dítě ohroženo, aby sociální pracovník orgánu sociálně - právní ochrany dětí přistoupil k podání návrhu na vydání předběžné opatření?“ nacházím odpověď v analytické části. Pracuji se třemi kazuistikami, které jsem získala na oddělení péče o děti Úřadu městské části Brno-střed. Práce spočívala v podrobném studiu spisových dokumentací nezletilých dětí a jejich zpracováním. Každá kazuistika v sobě zahrnuje osobní a rodinou anamnézu, popis vývoje případu a výzkumnou zprávu, která mapuje případ z pohledu sociálního pracovníka a vyzdvihuje dilemata, která musí sociální pracovník řešit.

Rozhodnutí, jímž se dítě odnímá z péče rodičů, zasahuje hluboce jak do práv rodičů, tak i do práv dítěte. Separace dítěte od rodičů není banální záležitostí, mělo by k ní docházet jen v případech, kdy všechny předcházející formy rodičovství selhaly. Před rozhodnutím o umístění dítěte je třeba citlivě zhodnotit situaci, především míru nebezpečnosti v případě setrvání dítěte v rodině. V uvedených případech byly děti odebrány z rodiny poté, co se nacházely v pozici ohroženého dítěte – v prvním případě bylo dítě dle názoru sociální pracovníce ohroženo na životě, ve druhém případě byl ohrožen jeho zdárný zejména psychický vývoj a současně podezření na syndrom CAN, v posledním případě nabyla pracovnice dojmu, že jsou děti ohroženy na zdárném vývoji jak po psychické tak i fyzické stránce. Děti se nacházely dle sociální pracovníce v takovém stupni ohrožení, kdy dalším setrváním v rodině by se jejich situace ještě zhoršila. Neodebráním by byly děti vystaveny nebezpečí vážné újmy na zdraví a životě. Kromě odpovědi na výzkumnou otázku se mi podrobným studiem problematiky potvrzuje nutnost zaměřit pozornost nejen na ohrožené děti, ale také na samotné sociální pracovníky. Ti v tomto náročném procesu rozhodně potřebují oporu pro svá rozhodnutí. Řešením by mohla být týmová supervize, další vzdělávání a podpora v podobě kvalitního metodického vedení ze strany nadřízených institucí.

Zpracování a hlubší proniknutí do problematiky je pro mě samotnou velkým přínosem. Doufám, že čtenářům poskytne tato práce reálný pohled na proces odebrání dítěte z rodiny a část práce sociálních pracovníků sociálně právní ochrany dětí.

KRITICKÁ REFLEXE

Jak již bylo dříve zmíněno, na mnou zvolené téma existuje malé množství odborných studií, její zpracování tak bylo o to náročnější. Práci jsem se proto snažila doplnit o vlastní poznatky získané praxí, které nemusí být zcela objektivní. I s vědomím možných nedostatků jsem ke zpracování závěrečné práce přistupovala zodpovědně a nanejvýš pečlivě. Věřím, že má práce alespoň částečně přispěla k osvětlení daného tématu a bude přínosem pro všechny její čtenáře.

SEZNAM LITERATURY

Disman, M. Jak se vyrábí sociologická znalost. Univerzita Karlova v Praze: Karolinum, 2007

Hendl, J. Přehled statistických metod zpracování dat. Praha: Portál. 2004

Hendl, J. Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace. Praha: Portál. 2008. 2.vydání. ISBN 978-80-7367-485-4.

Kraus, B. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.

Kraus, B., Sýkora, P. Sociální pedagogika I. Institut mezioborových studií Brno. 2009

Matějček, Z. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-85282-83-6.

Matoušek, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Sociologické nakladatelství (SLON), Praha, 2003 3. rozšířené a přepracované vydání. ISBN 80-86429-19-9

Matoušek, O, Kodymová, P, Kolářková, J. Sociální práce v praxi. Praha:Portál 2010, 2. vydání. ISBN 978-80-7367-818-0

Matoušek, O. a kol. Metody a řízení sociální práce. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-502-8.

Matoušek, O., Pazlarová, H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8

Motejl, O., Černá.I., Panovská, K., Matyášová, P. Rodina a dítě. Sborník stanovisek veřejného ochránce práv. Kancelář veřejného ochránce práv. 2007.

Musil, L. Dilemata práce s klienty v organizacích. Brno: Marek Zeman. 2004

Musil, L. Mýty o roli sociálních pracovníků a pracovníc. Sociální práce, I, 2007

Mühlpachr P. Sociopatologie. Masarykova univerzita. 2008. ISBN 978-80-210-4550-7

Navrátil, P. Sociálně právní ochrana dětí postrádá vhodné procedury pro posouzení rodiny. Časopis Sociální práce, II, 2005.

Novotná, V., Burdová, E. Zákon o sociálně právní ochraně dětí – Komentář. Linde nakladatelství. 2007. 3. aktualizované vydání. ISBN 978-80-86131-72-6

Procházka, M. Sociální pedagogika, Grada Publishing,a.s., 2012. ISBN 978-80-247-3470-5

Řehoř, A. Metodické pokyny pro vypracování bakalářské a diplomové práce. Institut mezioborových studií Brno. 2009

Šedivý, V. Sociální komunikace, vydavatel: Mendlova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno. 2009. ISBN 978-80-7375- 277-4

Šimek, J. A reader in medical ethics. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-430-6.

Švaříček, R., Šedřová, K. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

Vágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Portál, 2004. ISBN 978-80-262-0225-7

Vymětal, Š. Krizová komunikace a komunikace rizika, Grada Publishing,a.s, 2009. ISBN 978-80-247-2510-9

Weber, M. Metodologie, sociologie a politika. Vydavatelství M. Havelka. Praha, 1998

Wrong, D. H. Some problems in defining social power. The American Journal of Sociology, 1968

Seznam použitých sbírek zákonů

Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních

Zákon č. 312/2002 Sb., o úřednících územních samosprávných celků

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Internetové zdroje

Instrukce Ministerstva spravedlnosti, Ministerstva vnitra, Ministerstva zdravotnictví, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstva práce a sociálních věcí ze dne 5.4.2007 č.j. 142/2007-ODS-Org, kterou se upravuje postup při výkonu soudních rozhodnutí o výchově nezletilých dětí. Cit. 22.2. 2013. Dostupné na www.mpsv.cz

Internetové stránky Ministerstva práce a sociálních věcí. Cit. 6.2. 2013. Dostupné na www.mpsv.cz

Internetové stránky Společnost sociálních pracovníků České republiky. Cit. 18.2. 2013. Dostupné na www.sspcr.xf.cz

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1Usnesení o předběžném opatření v případě Jakuba

Příloha č. 2.....Usnesení o předběžném opatření v případě Kristýny

Příloha č. 3.....Usnesení o předběžném opatření v případě Natálie a Sebastiáná

USNESENÍ

Městský soud v Brně rozhodl samosoudcem JUDr. Romanem Bohdálkem ve věci o nezl. [redacted] nar. [redacted] 2008, bytem Brno, Vlhká 4, dítě matky Ivety [redacted] nar. [redacted] 1973, bytem Brno, Vlhká 4 a otce Jaroslava [redacted] nar. [redacted] 1979, t.č. Věznice Kuřim, o návrhu Statutárního města Brna na nařízení předběžného opatření dle § 76 a) o.s.ř.

t a k t o :

Soud nařizuje toto předběžné opatření dle § 76 a) o.s.ř. :

Nezl. [redacted] nar. [redacted] 2008 se předává do péče Dětského centra Brno, příspěvková organizace, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, Vejrostova 1361/8, 635 00, Brno – Bystrc, neboť život a příznivý vývoj nezletilého jsou vážně ohroženy.

P o u ě n í : Proti tomuto rozhodnutí je možno podat odvolání do 15 dnů ode dne doručení jeho písemného vyhotovení ke Krajskému soudu v Brně prostřednictvím Městského soudu v Brně, a to písemně ve čtyřech vyhotoveních.

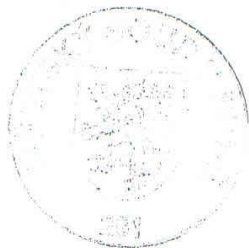
Toto usnesení je vykonatelné vyhlášení, nedošlo-li k vyhlášení je vykonatelné jakmile bylo vyhotoveno (§ 171 odst. 4 o.s.ř.).

Toto usnesení neobsahuje odůvodnění dle § 169 odst. 2 o.s.ř.

Městský soud v Brně
dne 10. května 2012

JUDr. Roman Bohdálek, v.r.
předseda senátu

Za správnost:

U S N E S E N Í

Městský soud v Brně rozhodl předsedkyní senátu JUDr. Taťanou Gírglovou ve věci nezletilé [redacted] nar. [redacted] 2002, bytem hlášeně Brno, Husova 5, dítěte matky Pavlíny [redacted] nar. [redacted] 1980, trvale bytem Brno, Zahradnická 18, a otce Zdeňka [redacted] nar. [redacted] 1973, bytem Brno, Foltýnova 19, o návrhu Statutárního města Brna, ÚMČ Brno-střed, na nařízení předběžného opatření podle § 76a o.s.ř. takto

t a k t o :

Nezletilá [redacted] nar. [redacted] 2002, se předává do péče Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, Brno, Hapalova 4.

O d ů v o d n ě n í :

Statutární město Brno, ÚMČ Brno-střed, podal návrh na nařízení předběžného opatření podle § 76a o.s.ř. a navrhl předání nezletilé [redacted] do péče Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, Brno, Hapalova 4.

Návrh odůvodnil tím, že nezletilá se narodila za trvání rodičů Pavlíny [redacted] a Zdeňka [redacted]. Má ještě bratra, nezletilého [redacted] nar. [redacted] 2005. Rozsudkem Městského soudu v Brně ze dne 17.2.2010, byla nezletilá svěřena do výchovy matky, otcí stanoveno výživné a otcí určen styk s nezletilou. V současné době je u Městského soudu v Brně vedeno řízení o úpravu výživného, otec podal návrh na úpravu styku. 4.10.2011 otec OSPOD upozornil na možné fyzické trestání nezletilé matčíným přítelem, navrhl, aby nezletilá byla svěřena do jeho výchovy. Řízení je odročeno za účelem vypracování znaleckého posudku z oboru psychologie ke zjištění výchovné způsobilosti obou rodičů. Matka je rozvedená, je na rodičovské dovolené s nezletilou [redacted], nar. [redacted] 2011. Otec [redacted] je rozvedený, žije s přítelkyní Kateřinou Čáskovou a nezletilým [redacted] na adrese Brno, Foltýnova 19, pracuje jako technik. Nezletilá [redacted] chodí do 3. třídy ZŠ Tuháčkova 25, ve škole je hodnocena jako samotářská, o rodičích nemluví, těžko se vyjadřuje, vyžaduje individuální přístup, je pomalá a špatně soustředěná. Má strach z autorit. Na ZŠ Brno, Vejrostova 1 měla špatný prospěch. Nezletilá byla v minulosti velmi často nemocná, což potvrdila dětská lékařka, Dr. Zuzana Peroutková. Matka s nezletilou od února 2012 dochází k psychologce Dr. Novotné. Mezi rodiči jsou značné konflikty, otec na OSPOD uvedl, že přítel matky nezletilou fyzicky trestá, matka uváděla, že nezletilá je proti ní naváděna. V místě bydliště matky bylo zjištěno, že nezletilá nezdraví, nemá kamarády, matka na nezletilou často křičí vulgárními nadávkami. Nezletilá Kristýna při pohovoru uvedla, že se jí líbí u obou rodičů, chtěla by zůstat u matky,

matka uvedla, že hodlá podat návrh na zákaz styku otce s nezletilou. Otec uváděl, že si všiml podlitin na těle nezletilé. Nezletilá mu sdělila, že jí to způsobil přítel matky. Nezletilá a její bratr vyrůstají v konfliktním prostředí. Soud zjistil z rodného listu nezletilé [redacted] že se narodila [redacted] 2002 v Brně z matky [redacted] rozené [redacted] a otce [redacted]. Ze zprávy Krizového centra pro děti a dospívající Brno, Hapalova 4 bylo zjištěno, že u nezletilé [redacted] byl zjištěn syndrom CAN – týrání tělesné, psychické, zanedbávání.

Ze zprávy Fakultní nemocnice Brno, bylo zjištěno, že nezletilá působí velmi bázlivě, na kůži měla hematomy. Matka nesouhlasila s provedením fotodokumentace. Ze zprávy Policie ČR, Brno, ze dne 18.1.2012 bylo zjištěno, že byla provedena prohlídka nezletilé [redacted] která měla na tváři hematomy a na těle měla rovněž hematomy, bylo to foceno s měřítkem.

Z usnesení Městského soudu v Brně ze dne 13.12.2011, č.j. 24 P 33/2011 bylo zjištěno, že návrh matky na vydání předběžného opatření, dle kterého by nezletilá [redacted] byla předána do péče matky a otec nebyl oprávněn se s nezletilou stýkat, byl zamítnut. Usnesení nenabývalo právní moci.

Dokazováním bylo prokázáno, že nezletilá [redacted] se ocitla bez řádné péče, je vážně ohrožen její příznivý vývoj, neboť na těle i na obličeji byly nalezeny hematomy, mezi rodiči nezletilé jsou značné rozpory, otec upozorňoval na možné fyzické trestání nezletilé matčiným přítelem, ve věci je vedeno u Městského soudu v Brně řízení o změnu výchovného prostředí nezletilé, a proto soud dospěl k závěru, že v daném případě jsou splněny zákonné podmínky § 76a o.s.ř. a rozhodl předběžným opatřením o předání nezletilé [redacted] do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, Brno, Hapalova 4.

Usnesení je vykonatelné vyhlášením, nedošlo-li k vyhlášení, je vykonatelné, jakmile bylo vyhotoveno (§171 o.s.ř.).

Poučení:

Proti tomuto rozhodnutí je možno podat odvolání do patnácti dnů od doručení prostřednictvím zdejšího soudu ke Krajskému soudu v Brně.

Městský soud v Brně
dne 21. února 2012

JUDr. Taťana Girglová, v.r.
předsedkyně senátu

Za správnost vyhotovení: Hason

USNESENÍ

Městský soud v Brně rozhodl předsdkyní senátu JUDr. Jaroslavou Rezovou jako samosoudkyní ve věci péče o nezletilou [redacted] nar. [redacted] 2008, nezletilého [redacted] nar. [redacted] 2010, [redacted], bytem Brno, Vlhká 4, dítěte matky [redacted] nar. [redacted] 1992, otce [redacted] nar. 27.3.1973, oba bytem Brno, Vlhká 4, o návrhu Statutárního města Brna na nařízení předběžného opatření dle § 76a) o.s.ř.,

t a k t o :

Soud nařizuje toto předběžné opatření dle § 76a) o.s.ř.:

Nezletilá [redacted] nar. [redacted] 2008, nezletilý [redacted] nar. [redacted] 2010, se předávají do péče Dětského centra Brno – Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, Hlinky 132/136, 603 00 Brno, neboť je vážně ohrožen jejich příznivý vývoj.

P o u ě n í :

Proti tomuto usnesení lze podat odvolání do 15 dnů ode dne doručení ke Krajskému soudu v Brně, prostřednictvím Městského soudu v Brně, a to ve čtvero vyhotoveních. Toto usnesení je vykonatelné vyhlášením, nedošlo-li k vyhlášení, je vykonatelné, jakmile bylo vyhotoveno (§ 171 odst.4 o.s.ř.). Toto usnesení neobsahuje odůvodnění dle § 169 odst.2 o.s.ř.

Městský soud v Brně
dne 7.února 2012

Za správnost vyhotovení:
Ondráčková

JUDr. Jaroslava Rezová v.r.
předseda senátu